

100 ÉVE
SZÜLETETT LŐRINCZE LAJOS

Édes Anyanyelvünk

2015. FEBRUÁR

XXXVII. ÉVF. 1. SZÁM

Dési Huber István: Radnóti Miklós

A TARTALOMBÓL:

Kezdődik a Lőrincze-év!

Balogh Judit:
Hadd beszéljünk róla!
A partikula

Balázs Géza:
Árulkodó szórangsorok

Révay Valéria:
Macskalyuki kő-e a macskakő?

Horváth László:
Médiák

Zimányi Árpád:
Behúzta a lest

Minya Károly:
Okostojás, okostelefon

Beke József, az írói szótárak
„csúcstartója”

Szathmári István:
Hatvanöt év a katedrán

Anyanyelvi pályázat, 2015.

És: új szavak, események,
kiadványok, keresztretjtvény

É
A

100 éve született Lőrincze Lajos

100 éve, 1915. november 24-én Szentgálon született Lőrincze Lajos, a 20. századi magyar nyelvvelés kimagasló egyénisége, egyben lapunk alapító főszerkesztője. 1993. október 11-én halt meg Budapesten. A jeles nyelvészre több helyen és alkalommal emlékeznek 2015-ben. A 48. magyar nyelv hété április 23-án Pápán abban a református kollégiumban nyitják meg, ahová Lőrincze Lajos is járt. Itt tervezik felavatni a nyelvész domborművét (emléktábláját). A 2015. évi magyar nyelv hétének mottója egy Lőrincze tanár úrtól vett idézet: „Nemzetben él a nyelv”. Június 20-án Széphalomban a nyelvésztábor és anyanyelvi junális programjában Anyanyelv és nemzet címmel Lőrincze-esszékonferenciát rendeznek. Végül pedig születésének 100. évfordulóján Szentgálon Lőrincze-emléknap lesz. A Veszprém megyei könyvtár emlékkötettel, a Magyar Nyelvőr (melynek évtizedeken át szerkesztője volt) emlékszámmal, a szentgáli iskola kiállítással, a rádió mostani napi ötperces nyelvi műsora, a Tetten ért szavak Lőrincze-sorozattal emlékezik meg Lőrincze Lajosról. Az Édes Anyanyelvünk pedig folyamatosan beszámol mindezekről az eseményekről.

A szerk.

Dési Huber István (1895, Nagyenyed – 1944, Budapest) festő, grafikus. Gyermekkorában abba kellett hagynia a tanulást, önéletrajza szerint volt munkás, inas, pincér, kifutó, csavargó. Az első világháború kitörésekor besorozták, éveket töltött harcerekken, majd tüdőbaja miatt leszerelték. A háború után Désen, apja műhelyében arany- és ezüstművészettel foglalkozott. Ekkor kezdte el a rajztanulást Szopos Sándor festő vezetésével. 1921-től Budapesten az Iparművészeti Iskolát és Podolini-Volkman Artúr szabadiskoláját látogatta. 1924-től Olaszországban ezüstművesként dolgozott, és elsajátította a rézkarctechnikát. A híres képtárak tanulmányozása mellett Torinóban és Firenzében kiállítást is rendezett. 1927-től újra Budapesten élt, a KUT (Képzőművészek Új Társasága) tagja lett.

Az 1930-as évek végén festett művein erősen érezhető a kubizmus hatása. A kubista szakasz után elsősorban az expresszionizmus foglalkoztatta. 1930-tól időszakonként szanatóriumba kellett vonulnia a fronton szerzett tüdőbaja gyógykezelésére, 1936-ban műtéten is átesett.

1944. február 25-én halt meg. Barátja, Radnóti Miklós Nem bírta hát... című versében búcsúzott tőle.

TARTALOM

100 éve született Lőrincze Lajos.....	2
Büky László: Egerek, rovarok, jósok, öregek	3
Balogh Judit: <i>Hadd beszéljünk róla!</i> A partikula .	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Árulkodó szórangsorok	5
Horváth László: <i>Médiák</i>	6
Kemény Gábor: Új szavakat tanulok. <i>Pacekban. Alsó hangon</i>	7
Révay Valéria: <i>Macskalyuki kő-e a macskakő?</i> ...	8
Balázs Géza: Beke József, a magyar írói szótárak „csúcstartója”	9
Kulcsár István: „Bebántja” a füleket	10
Dóra Zoltán: <i>Lemerül, kimerül, kifogy</i>	10
Zimányi Árpád: <i>Behúzta a lest</i>	11
Holczer József: A többértelműség <i>igézetében</i>	11
Molnár Zoltán Miklós: „Nyelvöltő” emberöltő ..	12
Elek Lenke: <i>Bakancslista</i>	12
Nyelvi anekdoták. Anyanyelvi pályázat, 2015....	13
Minya Károly: <i>Okostojás, okostelefon</i>	14
Kemény Gábor: „Ne búsulj, Bartalis.”	15
Simon László: Készül a Nagyszótár 6. kötete	16
Dede Éva (összeállító): www.manyszi.hu	17
Balázs Géza: Fej(ezet)ek a nyelvészet történetéből	18
B. G.: Hatvanöt év a katedrán. Beszélgetés Szathmári István professzorral.	19
Hírek – tudósítások	20
Pontozó	22
Keresztretjétny.	23
Új szavak, kifejezések (83.)	23
K. G.: Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelv-tudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Hujber Szabolcs (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök),
Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet,
Hujber Szabolcs, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu
Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai
a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasok-
nak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Kulturális Alap

a Magyar Művészeti
Akadémia,

a Consequit Csoport, CONSEQUIT
IDŐBEN A HOLNAPÉRT

a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Egerek, rovarok, jósok, öregek

Szentendrei házunk szuterénjában néha-néha megjelennek az egerek. Macska nem lévén, egerfogó csapda várja a szürke rágcslókat. A közrádióban hangzott el valakitől, aki egy rajzfilm egeréről beszélt, hogy az „nem igazi, galacsint ropogtató eger”. Bizony-bizony, megrágcslálnak az egérké, amit csak lehet. A galacsint szó hatszáz éve ismeretes nyelvemlékeinkből, eredetileg agyagból gyúrt gömböt jelentett, amelyet parittyából hajítottak el, később vált mindenféle golyó, gömb, pirula és egyéb gömbölyded dolog megnevezésére használatos szóvá. A galacsinhajtó bogár patás állatok ürülékéből készített petéinek gombócát, amely a kikelő lárvák tápláléka. Lehet töprengeni, hogy mit rágcslál az említett eger. A házi eger (*Mus musculus*) rövid életű állatka, ámbár van, amelyik már negyven év fölött van, hiszen 1968-ban mutatta be Douglas C. Engelbart találmányát: „X-Y helyzetjelző képernyős rendszerhez” néven, a keresztapa Bill English volt, aki egérnek (*mouse*) nevezte el a jószágot. Gyors mozgása és farkincája hasonlítható is ahhoz, szaporasága is: már ötszázmillió utóda volt negyvenéves korában. Egy (mellesleg sötétszürke) itt van a kezem ügyében a számítógép mellett, farkacskája sincs már, mégis eger. Semmilyen galacsintba nem vágyik.

* * *

A kertünkben, de még a verandánk növényzetén is nemegyszer találunk egy feltűnő nagyságú rovar (hét centiméteres is lehet): imádkozó sáskát. Zöld vagy barnás, háromszögletű feje van, amely függőlegesen meg van nyúlva, első pár lábait előre, felfelé nyújtja, hogy készenlétben legyen a ragadozásra. E póz miatt kapta nevét az imádkozó, áhítatot tartó emberről, a tudományosság is hasonlóképp nevezi: *Mantis religiosa* (*religiosus* 'vallásos, istenfélő, jámbor'). Ez az ájtatos manónak is nevezett ízeltlábú a fogólábúak rendjébe tartozik, hazánkban védelem alatt áll. Olvasom az egyik napilapban, hogy egy képviselő látszólag nagy áhítattal figyel a parlamentben, mint egy ájtatos manó, pedig „mantis *oscitans*nak kellene inkább hívni”. Manapság, amikor a latin szavakat szinte rendszeresen zavaros jelentésben vagy alakban használják, hiszen már régóta nincs latin a gimnáziumokban, némileg meglepő, hogy az 'ásító, álmos; részvétlen' jelentésű latin *oscitans* szó használatát. Csakhogy az imádkozó sáska nem ásít – más rovar és bogár sem –, legföljebb részvétlen, ami-

kor fölfalja a nála kisebb rovarokat, sőt a nőstény példányok párosodás után a hímekeket is...

* * *

Kertünkben madarak is vannak, feketeterítő fészkel a sövényben, cinege és rozsdafarkú az odúban. És mit olvasok a madárkákra az egyik újságban: „... a hiányt tartani tudjuk három százalék alatt, és ezt már Oli Rehn pénzügyi biztos látomásos, madárbéljósos prognózisai sem vonják kétségbe.” Nos: itt nem a főntebb látott latinismeret tündöklök, hanem a római művelődéstörténet homályosul. Az ókori rómaiak ugyanis valóban jósoltak minden vállalkozásuk előtt. A *haruspexek* – akik papi tisztviselők voltak – állatok belsősegeiből, májból, bélből jósoltak, magyarul béljósoknak is szokták őket emlegetni. Az *augurok*, azaz madárjós papok a madarak hangjából, röptéből, táplálkozásából vonták le a kedvező vagy hátrányos jelzéseket. Mondai időkben a mitikus Romulus alapította testületüket, törvények szerint Kr. e. 300-ban kilencen, Iulius Caesar idejétől pedig tizenhatan voltak. Mármost vagy a megnevezett pénzügyi biztos volt alaposabb a rómaiaknál, ezért összevonta a jóstechnikát, vagy az író hiányzott annak idején az iskolapadból.

* * *

Más meg éppen az ógörög történelmet tárgyaló órákról – diáknyelven szólva – lógott el. Azt olvasom ugyanis egy a jövőendő idők nyugdíjáról szóló okfejtésben, hogy évszázadokig „Született és felnőtt elegendő gyermek, és az öregeket sem rakták ki a Tajgetoszra [!], hanem gondoskodtak róluk.” A Tajgetosz görög hegység a Spártai-medence fölött, 2407 méterre nyúlik legmagasabb csúcsa. A mondák szerint a spártaiak ennek szikláira tették ki a gyengének ítélt újszülötteket. A fejletlennek látszó vagy testi hibával született gyermeket bemutatták a vének tanácsának, amely döntött a kitevésről, az *apothedisról*. Azonban a kitevés helyéről, görögül az *apothetairól* gyakran elvitték a gyermekeket, így azután meglehetősen ritka volt a haláleset. Az idős emberek e hegyre való küldéséről nem szól a fáma. Hanem hazánkban van, illetőleg volt egy hegy, amelyre ha nem is küldték, sajnos némelykor valóban elmentek meghalni az öregek. A torjai Bűdösbarlang, amely bő ezer méteres magasságban van a Szent Anna-tótól keletre, kénhidrogén és szén-monoxid tartalmú levegőjével vihette halálba, aki arra szánta magát. Sánta Ferencnek a Sókán voltunk című elbeszélésében (1954) a hónapok óta éhező család és a maga helyzetén így segít az öreg széke, aki ünneplőjébe öltözve megy föl a barlangba meghalni. Nyíró József már 1934-ben is megírt efféle szomorú esetet, írásában az öreg „rászánja magát, elmegy az Istenhez...”

Büky László

Kis magyar grammatika

Hadd beszéljünk róla!

A partikula

Néhány héttel ezelőtt egy tanár ismerősöm kérdezte, felszólító mondat-e a *Hadd nyissam ki egy kicsit az ablakot!* megnyilatkozás, hiszen felszólító módú ige (*nyissam ki*) van benne. A *hadd* szófaja is érdekelte, lehet-e ezt a szót igenek tartani?

Felszólító mondat?

Az első kérdésre könnyebb a válasz, hiszen közismert, hogy a felszólító mondat általában felszólítást, parancsot (*Vidd le a szemetet!*), tiltást (*Ne nyúlj hozzá!*), sürgetést (*Siess egy kicsit! Menjtek már gyorsabban!*) fejez ki, és jellemző rá a felszólító módú állítmány. A felszólítás során a beszélő valaki mást, leginkább a beszédhelyzetben megszólított második személyt (*te, ti*) akarja rávenni valaminek a megtételére. A kért mondatban azonban egyes szám első személyű igealak van (*nyissam ki*). Ha ez felszólító mondat lenne, akkor azt hihetnénk, hogy a beszélő saját magát akarja rávenni valamire. Ez azonban nem túl életszerű helyzet, hiszen a mindennapokban saját magunkat nem szoktuk semmire sem felszólítani. Az említett mondatban sem ez történik. Sokkal inkább engedélykérésről van szó. Úgy is megfogalmazhatnánk a mondatot, hogy *Hagyd (értsd: engedd meg), hogy kinyissam az ablakot!* És ez már valóban felszólítás lenne, hiszen második személyre irányulna: *Hagyd (te), hogy én nyissam ki az ablakot!* A *hagyd* ebben a mondatban ige. Az ige, a *hagy-* után áll az egyes szám második személyre utaló (tárgyas/határozott) igei személyrag (-*d*). (Létezik ennek a felszólító módú alaknak egy később kialakult, hosszabb változata is, a *hagyjad*, amiben a felszólító mód jele is megtalálható: *hagy-j-ad*.) A *hadd nyissam ki* szókapcsolatban azonban nem a *hagyd* ige van. A *hadd* ugyan a *hagyd*-ból alakult ki, de már nem viselkedik igeiként. Nem észlelhető benne a *hagy* tö, nem választható le róla igei személyrag, nem tehető ki mellé az igealany (a *te* személyes névmás), nem ragozható, nem tudjuk jellemezni aszerint, hogy milyen időben, módban, számban/személyben van, ahogy az tipikusan minden iginél megtehető. Ez a *hadd* sokkal inkább egy megmerevedett szóalak, ami már csak az engedélykérés kifejezésére szolgál. Engedélykérésre a beszélő szempontjából, ami beszélői óhaj, kívánságot jelez, ez pedig egyértelműen az óhajító mondatra jellemző tulajdonság. Ennek megfelelően a *Hadd nyissam ki...* kezdetű mondat óhajító mondat, a *hadd* szó pedig a mondatfajta jelölő viszonzószó, úgynevezett óhajítópartikula, amely felszólító módú állítmányhoz kapcsolódva fejezi ki a beszélő kívánságát. Hasonló a *bár*csak, *bár* óhajítószócskához, amit szintén óhajítópartikulának nevezhetünk, a *bár*csak mellett azonban mindig feltételes módú állítmány áll (*Bár*csak/*bár* értenéd ezt!).

Azok a bizonyos „részecskék”...

A *hadd* és a *bár*csak/*bár* partikulák az óhajító mondatra jellemző viszonzószók, mivel az óhajító mondat megalkotásában és jelölésében vesznek részt. Hasonlóan mondatfajta-jelölő szerepe van az -*e* kérdőszócskának, valamint az *ugye*, *vajon* kérdőpartikulának az eldöntendő kérdés megalkotásában (*Tetszik-e ez a cikk? Ugye/vajon téged is érdekelnek a nyelvhasználati kérdések?*). Ezek a partikulák a beszélői szándék, a beszélői akarat szempontjából közvetítenek jelentéseket a nyelvhasználatban.

A partikulák mindig érzelmi, szándékbeli, akarat, értékelt tartalmakat, (viszony)jelentéseket mutatnak, de nem utalnak a körülöttünk lévő valóság elemeire (mint például a cselekvéseket, történéseket, folyamatokat jelölő igeik; az élőlényekre, élettelen dolgokra, fogalmakra vonatkozó főnevek; vagy a tu-

lajdonságokat megjelenítő melléknévek). Sohasem lehetnek mondatrészek (állítmányok, alanyok, tárgyak, határozók vagy jelzők) a mondatainkban, és nem is kaphatnak toldalékokat (jeleket, ragokat).

Szerepük ellenben nagyon fontos a beszélői viszonyok ábrázolásában. A fentiekben a beszélői szándékot jelölő (hogy ti. a beszélő óhaját vagy kérdést kíván-e kifejezni) óhajító- és kérdőpartikulákra láttunk példát.

Vannak másféle partikulák is. Ezek kifejezőereje sem elhanyagolható a beszédhelyzetben, hiszen fontos többletinformációt közvetítenek a szituációról, a beszédpartnerek közötti viszonyokról a társalgás során. Többféle szempontból árnyalhatják a mondanivalót az ún. **árnyaló** partikulák. Kifejezhetnek például rácsodálkozást (*Hiszen te értesz ehhez!*), bizonytalanságot (*Tud ő erről egyáltalán valamit?*), csökkentést, lemondást (*Neki ugyan nem fontos!*), megerősítést (*Tudok ám mindent!*), akaratot (*Csináld már!*), érzelmet (*Végre megjöttél!*) stb.

Fokhatározóból rövidültek a **fokozó** partikulák, amik leginkább a fiatalok nyelvhasználatára jellemzők: **iszonyú** jó ez a zene! (fokhatározóként **iszonyúan** jó alakban: *mennyire jó? iszonyúan*). A rag, ami a határozói funkciót jelölte az *iszonyú-an* melléknévben, eltűnt, „lekopott” a szó végéről, így a szó már nem képes határozói szerepet betölteni, hiszen a viszonyrag feladata volt a határozói mondatrész jelölése. Az *iszonyú* jó szókapcsolat első tagjára már nem tudunk az előző módon kérdezni, pontosabban a kérdésre pusztán az *iszonyú* szóval válaszolni, csak az *iszonyú* jó szókapcsolattal: *mennyire jó?* Válaszként nem kielégítő az *iszonyú*, csak az *iszonyú* jó. Ez azt mutatja, hogy az *iszonyú* szó itt már nem önálló mondatrész, ezért nem melléknév, hanem partikula. Semmilyen kérdést nem lehet rá feltenni, s ez általában jellemző erre a szófajra. Hasonló fokozó partikulás szókapcsolatok még: **tök** jó, **irtó** izgalmas, **csupa** sár, **elég** ügyes. A fokozó partikulák egy tulajdonság mértékének fokát jelölik a beszélő szempontjából.

Előfordul, hogy egy szituációban nem tudjuk pontosan meghatározni valaminek a mennyiségét, tulajdonságát. Ilyenkor csak körülbelüli értéket jelölünk meg, ún. **becslő** partikulával utalunk rá, hogy nem teljesen pontos a megadott mennyiség: **Alig** száz métert futhattam, **Körülbelül** hároméves lehet a kislány, **Közel** tíz percet olvastam, **Mindössze** fél kiló(nyi) kenyér maradt. Ezekre a partikulákra sem lehet kérdést feltenni, szerepük azonban fontos lehet a beszélői megítélés szempontjából.

Gyakori szándék, hogy egy közlésben, mondatban kiemelten hangsúlyossá kívánunk tenni egy új ismeretet közlő részt. Ezt a figyelemfelhívást ún. **kiemelő jelentésű** partikulával is megtehetjük, használatával hangsúlyosabbá válik a kiemelni kívánt mondatelem: **Csak** két percet kérek tőled, **Pont** órá gondoltam én is, **Csupán** ennyit akartam mondani, **Éppen** neki telefonálok.

A partikula új szófajként a Magyar grammatika című egyetemi tankönyvben jelent meg először. A nyelvészeti szakirodalomban már sokkal korábban is előfordult, régi magyar nyelv-tanokban néhol szerepel. Az elnevezés a latin *pars* 'rész' jelentésű szóból származik. Általában a beszélői hozzáállásról, szándékáról, a szituációban részt vevő személyek egymás közötti kapcsolatáról árul el fontos információkat, a viszonzószók közé tartozik. Mivel nem a körülöttünk lévő valóság elemeit, dolgait, folyamatait nevezi meg, nem fogalomjelölő, nem toldalékolható, és nem is mondatrész a mondatokban.

Balogh Judit

Felhasznált irodalom

Keszler Borbála (szerk.): Magyar grammatika. A partikula. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000. 275–281.

Keszler Borbála–Lengyel Klára: Kis magyar grammatika. A partikula. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. 122–123.

Miért érdekes?

Árulkodó szórangsorok

A nyelv alkotóelemei közül a szó a legkézzelfoghatóbb egység, ez van kitéve a legnagyobb és leglátványosabb, egyúttal leginkább megragadható változásoknak, s ehhez a legkönnyebb értékeket társítani.

A nyelvi kultúránkat fontosnak tartó társadalmakban sok helyen rendeznek szószavazásokat, szöbementákat, amelyek árulkodnak egy korszak, korosztály vagy ember esztétikai, sőt etikai beállítódásairól, értékrendjéről, érzésvilágáról. A szavakban benne van a történelem és az egyén. Az ebbe a körbe sorolható nyelvészeti tevékenység a nyelvészeti pragmatika, azon belül a stilsztika, fonetika. A szószavazások – sok egyéb mellett – lélektani-társadalomlélektani jelenségekre is utalhatnak.

Régi megfigyelés, hogy a különféle szórangsorokban egymást folyamatosan keresztező elv a hangzás és a jelentés. Kellemes hangzású szónak (eufónia) lehet nem kellemes (nem szalonképes) jelentése, és pozitív jelentésű szónak is lehet kellemetlen „hangruhája” (diszfónia, kakofónia). A Kosztolányi által fölvetett *disznó* vagy *füلولaj* jelentése aligha tartható szépnek, hangalakja viszont változatos. A *trutyimó* szónak se a jelentése, se a hangalakja nem tekinthető szépnek. A *szerelem* szavunkhoz kellemes asszociációk járulnak, hangalakja viszont egyhangú, nem kellemes.

Németországban a Német Nyelv Társasága (Verein Deutsche Sprache) 1972 óta hirdeti meg Az év szava (Wort des Jahres) és 1991 óta az év legcsúnyább német szava (Unwort des Jahres) pályázatát. A 2009. év szavai: *pénzügyi válság, klímakatasztrófa*... Az Amerikai Egyesült Államokban az American Dialect Society 1991 óta hirdeti meg szópályázatát. Az utóbbi évek terméséből: *banksegítő csomag, másodrendű adós, metroszexuális*. De ismerünk hasonló szószavazásokat spanyol és orosz nyelvterületen is.

A tíz legszebb szó

Magyarországon a szépségversenyt francia mintára Kosztolányi Dezső honosította meg (A tíz legszebb szó. Pesti Hírlap, 1933. november 19.). Egy francia folyóiratban a tíz legszebb szóra keresték a választ. Kosztolányi szerint ez olyan, „mintha azt kérdeznék tőlünk, hogy melyik a zongora legszebb hangja”. De játéknak jó. Paul Valéry ezeket a szavakat választotta: *pure, jour, or, lac, pic, seul, onde, feuille, mouille, flûte*. Magyarul: *tiszta, nap, arany, tó, hegyfok, egyedül, hullám, levél, csermely, fuvola*. Kosztolányi saját listája a következő: *láng, gyöngy, anya, ősz, szív, kard, csók, vér, szív, sír*. Ez a tíz szó mélyen beivódott a magyar nyelvi kultúrába, sokszor idézik, szívesen vitatkoznak róla. Föltűnő, hogy szinte mindegyik rövid, egy szótagos, pozitív, romantikus, hősi jelentéssel. A Füles újság 1957-ben hirdetett szópályázatát. Ennek eredménye: *csend, csillag, fény, gyöngy, illat, könny, lomb, szelíd, szellő, tündér*. Az 1991-ben megismételt pályázatban már gyakorlati sorrendben állnak a szavak: *szerelem, szeretet, édesanya, béke, boldogság, gyermek, csillag, haza, szív, anya*. Az egyszerűlt.hu honlap 2005-ben meghirdetett szószépségversenyének rangsora: *édesanya, szerelem, szeretet, pillangó, hópehely, szellő, zsong, csillag, boldogság, szívárvány*...

Történelem és szó

A Tinta Könyvkiadó 2000-ben megszavaztatta a 20. század legjellemzőbb magyar szavait (ebben a rangsorban értelem szerűen nem a „szépség” uralkodik): *világháború, úrkutatás, számítógép, televízió, internet, AIDS, telefon, atombomba, kommunizmus, repülőgép*... A magyar 20. század leggyakoribb szavai pedig a következők lettek: *rendszerváltás, világháború, 1956, Trianon, televízió, internet, számítógép, rádió, privatizáció*,

beszolgáltatás... A legfontosabb három magyar szóra a következő javaslatok érkeztek: *szeretet, szerelem, család, haza, anya, egézség, Isten, szeretlek, édesanya, béke*.

Az év szava, 2014.

A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport és a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda 2010-től több kategóriában dokumentálja és indokolja az év szavait.

A 2014. év szava: *nekirugaszkodó vállalkozás* (startup). Minden évnek megvan a maga varázsszava, amelyet valaki bedob, s utána visszahangzik. 2014 egyik gyakran használt divatszava az angol *startup*. Altalában az újonnan alapított, nagy növekedési potenciállal rendelkező vállalkozásokat jelenti, melyeket többnyire termék- vagy üzletimodell-innováció jellemez. Magyarítási javaslatát a rádió gazdasági újságírójától kaptuk: *nekirugaszkodó vállalkozás*. További jelölések: *geoláda* (geoládázik), *bakancslista* (meglátogatható helyek listája, útiter, életprogram), *érzékenyítés, okostelefon, okosautó*.

Az év antiszava: *vénaszkenner*. A labdarúgás szervezői és a randalírozó szurkolók között dúl, véres csatáktól sem mentes háború újabb fejezete nyílt meg, amikor vénaszkenner segítségével az összes szurkoló egyedi azonosítási eljárásról esik át. Lényege: egy kutyú letapogatja a kézfejen futó véreket, és ezek elhelyezkedését számsorral képezi le. Ha jobban megnézzük a dolgot, akkor kijelenthetjük, hogy a kézfejen nincs is véna, ott csupán gyűjtőerek vannak, amelyek csak később, a karban egyesülnek vénává. Tehát a valóságnak meg nem felelő *vénaszkenner* kitaláció a szó mágikus erejével üzen a szurkolóknak, hogy a szívbe is belát a képfelelő. A *vénaszkenner* részben rossz hangzású, részben kellemetlen asszociációkat keltő szó, nevezhetnénk éppenséggel *érolvasónak* is. További jelölések: *gesztenye alapú desszert, szárazföldi vízi mentő, ketrec-harc, szakállas nő, jegesvíz-kihívás, herevasalás, nemzeti dohánybolt*.

Az év ifjúsági szava: *punnyad*. A kifejezés napjainkban tétlenkedést, unatkozást, fásultságot, gubbasztást, „langyos lébecolást” jelent. A csökkent intenzitású életérzés sokak jellemzője. Az ige nem cselekvést, hanem annak hiányát jelenti. Különböző képzőkkel teljes jogú tagja szokászatunknak. Néhány alakja: *punnyadó, punnyadt, punnyadás, punnyadozik, punnyatag, punnyadásos, bepunnyad, lepunnyad, kipunnyad, elpunnyad*. Érdekessége, hogy szótöve, a *puny*-önmagában nem él. További jelölések: *kombó* (kombinált, párosított, összetett), *savaz, ekéz, trendi, alter, lóg, banyatank* (deszantszatyor), *kósti* (kóstoló), *rágcsa* (rágnivaló)

Az év költői szava: *messzerítő gyerekkor*. Radnóti Miklós Nem tudhatom... című verséből ismerjük ezt a jelzős szerkezetet. A *messzerítő* jelentése egyesíti magában a távoli gyermekévek és a ringó bölcső képzetét, egy eleven képbe tömörítve a múltat. A gyerekkor említése pedig mindenkiben ismerős érzéseket kelt: összekapcsolja az anyai öl melegét, az ember származását és biztonságérzetének emléket. Egyúttal magába foglalja a szülőföldet is: ahonnan jövőnk, ahol vagyunk, és ahová tartunk. Hangulati jegyei, metaforikus, sűrített jelentése alapján a *messzerítő gyerekkor* kifejezést javasoljuk – Radnóti Miklós halálának 70. évfordulóján – a 2014. év költői szavának. További jelölések: *szerelmlakat, Szépkényerűszentmárton* (településnév), *Szent Jobb, fényvillamos, emlériahebel, elalvó nyírfaág* (Radnóti), *gomolygó gombolyag* (Radnóti).

Három további kategóriában is megjelölték 2014 szavait: az év netszava: *app* (mobilapplikáció), az év (lejáratos) divatszava: *fapados* (pl. kölcsön), az év szómagyarítása: *érintőkártya* (paypass). A 2014. év szavainak meghatározásában részt vett: Balázs Géza, Balogh F. András, Minya Károly és Pölcz Ádám.

A szószavazás felfogható pusztán játéknak, de nyelvészeti, pedagógiai tanulsága is van, és növeli a nyelvestétikai (stilsztikai) és nyelvkritikai érzéket, általában a nyelvi tudatosságot.

Balázs Géza

MÉDIÁK

A *médiák* forma helyességéről és vele kapcsolatban a *média*, *médium*, *médiumok* alakok használatáról évtizedek óta folyik a vita. Hogy ez a kérdéskör napjainkban is figyelmet érdemel és kap, azt például az is jelzi, hogy az Interpress Magazin egyik friss számában Grétsy László alapos, tárgyilagos összefoglaló cikket szentelt neki, természetesen a saját véleményét is kifejtve.

Lehet-e még a vitában legalább részben újat mondani? És ha lehet is, érdemes-e? Tagadhatatlan ugyanis, hogy a *médiák* alakot nem csupán befogadta a nyelvhasználat, hanem olyannyira elterjesztette, hogy előfordulása már jó ideje tömeges. Ennek ellenére ma is bőven akadnak olyanok, akik továbbra is idegenkednek ettől a formától. Magam is közéjük tartozom, de más okból, mint az ellenzők többsége. Cikkem megírására azért szántam rá magam, mert reménykedem abban, hogy ellenérzésem indoklását olvasva mások is hozzám hasonló következtetésre jutnak: a *médiák* elterjedtsége kétségtelen, de nem feltétlenül örvendetes.

Azok, akik ellenzik a *médiák* többes szám alkalmazását, általában arra szoktak hivatkozni, hogy a latinban a *media* a *medium* többes száma, így (szerintük) a magyarban a *média* megtoldása a *-k* többesjellel fölösleges és helytelen. Kitűnő példát hoz ennek a szemléletnek a megnyilvánulására egy ifjú műsorvezetőt idézve Horváth Péter az Édes Anyanyelvünkben (2010/5: 6): „Ne mondjuk azt, hogy *médiák*, mert az olyan, mintha azt mondanánk, hogy *rádiók* vagy *tévé*ek”. Horváth Péter szép elemzésben igazolja, hogy természetesen nem „olyan”. Hozzá hasonlóan mások is – például Nádasdy Ádám a Magyar Narancsban (2004) és Kálmán László az interneten megjelenő Nyelv és Tudományban (2011) – felhívják a figyelmet arra, hogy a *média* csak a latinban többes számú, a *média* a magyar főnevek közé egyes számúként illeszkedett be. (Jövevényszavaink ilyenféle meghonosodására az említett szerzők számos példát hoznak az *orgiától* a *spagettiig*. Hozzáteszem, hogy példáik egy része az eredeztetés részleteit tekintve pontatlan, de ennek a taglalásába itt nem bocsátkozom bele, mivel a *média* viselkedését közvetlenül nem érinti.)

Azt, hogy a *média* alak a magyarban egyes számú, a felsorolt szerzők többféle érveléssel is bizonyítják. A legszembetűnőbb persze az, hogy nem *-k* többesjelre végződik. Teljesen meggyőző érv az állítvány egyes számú egyeztetése: A *média haszudik/hazug*, továbbá az is, hogy a *média* számos összetett szóban szerepel előtagként: *médiaelit*, *médiakutatás*, *médiatörvény* stb.

Horváth Péter még két érvet említ a *média* forma egyes számú voltának alátámasztására: egyrészt azt, hogy állhat számnév (azaz mennyiségjelző) után: *hat média*; másrészt azt, hogy a kijelölő jelző egyes számban áll előtte: *ez a média*. Kétségtelen, hogy ezek is határozottan azt mutatják, hogy a *média* alak a magyarban nem többes, hanem egyes számú. Más szempontból azonban szerintem baj van velük. Mégpedig olyan baj, amely szorosan összefügg azzal, amiért nem tudok megbarátkozni a *médiák* formával. Rögtön kiderül, mi is ez az ok.

A *média* a magyarban – akár felhasználjuk érvként a jelzős szerkezeteket, akár nem – vitathatatlanul egyes számú. Ebből a tényből Kálmán László így következtet a *médiák* létjogosultságára: „Tehát ha van a magyarban *média* (és kétségtelenül egyes számú), akkor miért ne lehetne *médiák* is?” – Erre az egyszerre gyakorlati és elvi kérdésre a következőket felelem. Mindnyájan tapasztalhatjuk, hogy van *médiák* többes szám, méghozzá tömeges előfordulással. A nyelvhasználati gyakorlat szentesítette. Elvi síkon

nézve azonban legalábbis furcsának tartom a létezését. Számomra ugyanis a *média* olyan erősen egyes számú főnév, hogy úgynevezett singulare tantum, vagyis (elvileg) nincs többes száma. Gondoljunk arra, miért és milyen jelentésben kezdték el használni (a magyarban)! Összefoglaló kifejezésként jelent meg, mivel a *sajtó* szót inkább csak 'nyomtatott sajtó' értelemben használták, és szükség volt egy olyan megnevezésre, amely a nyomtatottal együtt az elektronikus sajtót is jelöli, vagyis olyan gyűjtőnév, amelynek ez (volt?) a jelentése: 'az írott és az elektronikus sajtó általában, egészében, összességében'. Számomra ma is ezt jelenti, nem pedig azt, hogy 'médiaág'. Ugyanolyan összefoglaló megnevezés, mint a *sajtó*, jelentését így is megadhatjuk: 'tágabb értelemben vett sajtó'.

„Érdekes – írja Kálmán László –, hogy a *sajtó* szót senkinek sem jutott volna eszébe többes számban használni.” Ebben az idézetben az *érdekes* valószínűleg 'meglepő' jelentésű. Szerintem viszont nem meglepő, sőt természetes, hogy a *sajtó* megmaradt singulare tantumnak, hiszen ezt jelenti: 'az újságok általában, összességükben'. A többes szám használatának formai akadályai nincsen, 'prések' jelentésben van is *sajtók*. Az akadály jelentésbeli: sajtóból mint az újságok összességéből csak egy van. Médiaiból mint tágabb értelemben vett sajtóból szerintem ugyanígy. Ezért írtam, hogy Horváth Péternek a jelzős szerkezetekre építő érveivel baj van: ha a *média* olyan főnév, amely valami megszámlálhatatlant jelöl (számomra legalábbis ilyen), akkor éppen annyira nem jó mennyiségjelzővel vagy kijelölő jelzővel ellátni, mint többes számba tenni. – Horváth Péter cikkének más példáihoz kapcsolódva itt teszem hozzá, hogy nézetem szerint a *média* nem olyan gyűjtőnév, mint a *család* vagy a *sereg*, azok ugyanis számlálhatók, így többes számba tevésüknek sincs akadály.

A vitacikkek némelyike a *médiák* szóalak kifogásolásának egyik okaként felveti ugyan a *sajtó* következetesen egyes számú használatát, de csupán futólag; részletesebben csak a „dupla többes szám” elméletének cáfolatára kerül sor. Pedig éppen 'az újságok összessége' jelentésű *sajtó* singulare tantum volta mutat meggyőzően a *médiák* furcsaságára.

Itt térhetünk vissza a Horváth Péter által szóba hozott műsorvezető példájára. Ha azt mondjuk, hogy *médiák*, az nem olyan, mint a **tévé*ek és **rádiók*ok. Viszont olyan, mintha az újságok összességét **sajtók* alakban emlegetnénk, vagy például azt mondanánk: **tömegtájékoztató*sok.

Vannak, akik a számhasználati problémát a *médium* : *médiumok* párral igyekeznek megoldani, másoknak viszont (például Nádasdy Ádámnak és nekem) ez nem tetszik, mégpedig a *médium*nak a megszokott jelentése ('spiritizta közvetítő') miatt. Az persze igaz, hogy ez leküzdhető akadály, hiszen egy szó minden további nélkül használható lehet egymástól meglehetősen távoli jelentésekben is. Úgy gondolom azonban, hogy ebben az esetben van olyan erős a 'spiritizta közvetítő' jelentés hagyománya, megszokottsága, hogy zavarólag hasson.

A probléma megkerülésére és a *média* : *médiák* pár mellőzésére jobb megoldásnak tartom azt, ha a *sajtó*t a hagyományosnál szélesebb értelemben használjuk, írott sajtón kívül elektronikusait is értünk rajta. A *sajtótájékoztató* példája meggyőzően igazolja, hogy ez lehetséges, hiszen az ilyen rendezvényeken az újságok tudósítói kívül már jó ideje jelen vannak a rádiók és televíziók munkatársai is.

Úgy vélem tehát, hogy a *médiák* alakkal nincs minden rendben. Dohogásom persze nem változtat ennek a formának az elterjedtségén, „a karaván halad”. Horváth Péter cikkének a címére utalva azt is írhatnám: *ballagnak és virulnak a médiák*...

Horváth László

Új szavakat tanulok

Pacekban

Ezt olvasom egy országos napilap színikritikájában: „Bodó színházában nincs finomkodás, [...] Pacekban kiröhögötte azt, és akit akar.” Olvasom, és nem értem. *Pacekban*? Ezt a szót soha nem hallottam. Keresem az interneten, és ilyeneket találok:

Már az is elképesztő, hogy [...] frankón lealkoholistázza Demjén Ferencet, leöcskázza Soltész Dezsőt [= Rezsőt] és az ő dalát, persze nem pacekban, csak az átlényegültekkel vihorászva (egy hozzászólásból, divatos szóval kommentből);

Akikre a jövőben nem számítunk, [azok] is könnyebben elfogadták a döntésüket [= döntésünket] amiatt, hogy pacekban közölte velük, jó játékosoknak tartom őket, de ha mi bajnokok akarunk lenni, extra kvalitású futballistákra van szükség (Ricardo Moniz, a Ferencváros akkori edzője mondja egy internetes lapnak 2013 nyarán).

Találtam olyan példát is, amelyben a titokzatos szónak nem *-ban*, hanem *-ben* ragja volt: *Már nem kellenek trükkös megoldások, [...] nincs erre idő, és az állampolgár sem alkalmas önálló gondolkodásra: pacekben meg kell mondani, miként vélekedjen erről vagy arról a dologról.* Ez az egyeztetés ingadozását mutatja, mint ezekben: *farmerban* vagy *farmerben*, *haverral* vagy *haverral*.

Az nyilvánvaló volt, hogy a kifejezés a szlengből való. De Kövecses Zoltán Magyar szlengszótárában (második kiadása: Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009) nincs se *pacekban*, se *pacekben*. Ott van viszont maga a *pacek* ezzel a jelentéssel: 'arc'.

Az interneten való további böklészás, böngészés nyomán hamar tisztázódott, hogy a keresett kifejezés jelentése nagyjából ez: 'bele az arcába, a képébe', azaz 'nyíltan, őszintén'. A *pacek* a héber-jiddis *pacek ~ pacef* 'arc' szóból ered, éppen úgy, mint a bizalmas nyelvhasználatból jól ismert *pacák* 'ember, férfi'. Ugyanolyan kettős átvétel ez a *pacák ~ pacek*, mint a *trágya* meg a *draszé* vagy a *házsártos* meg a *hazárd*. Eredeti ragja a *-ba* lehetett, hiszen jelentése: 'az arcába, szemtől szembe'. Akadt is olyan példa, amelyben a *pacekba* változat fordult elő: *Kérdezd meg pacekba Dombi Tibortól!* (A név előtti kifejezés rovatcím egy sportmagazinban.)

Hogyan lett a *pacekba* formából *pacekban*? Valószínűleg úgy, hogy a beszélt nyelvi *pacekba* szóról azt hitték, hogy az a *pacekban* pongyolán ejtett alakja (mint *abba* a *házba* lakik, értsd *abban* a *házban*), és a választékosság jegyében *-ban* raggal ejtették. (Ezt hívjuk hiperkorrekt vagy hiperurbanisztikus ejtismódnak, mint a *volna ~ vóna* mintájára alakult *szolda* 'szóda'.) A mai adatok szerint a *-ban* ragos alak jóval gyakoribb, mint a *-ba* ragos. Ez annak is tulajdonítható, hogy a szóalak eredeti konkrét jelentése elhomályosult.

A színházi kritikából vett példa arról tanúskodik, hogy a *pacekba(n)* nem maradt meg a szlenges nyelvhasználatban, hanem benyomult a köznyelvbe, legalábbis a lazább stílusú sajtónyelvbe is. Hogy örülünk-e ennek, vagy bosszankodunk rajta, az ízlés dolga. Én azonban *pacekba megmondom* (így is lehet: *megmondom pacekba*), hogy se beszédben, se írásban nem fogom használni (különösen az utóbbiban nem).

Alsó hangon

Azt hallom a televízióban, hogy Lajkó Félix hegedűjének „kiáltási ára *alsó hangon* 50 millió forint”. Ezek szerint a topolyai születésű hegedűvirtuóz árverésre bocsátotta a hangszerét. Meglepő a hír, de engem most jobban érdekel, hogy mit jelent az *alsó hangon*. Mert noha hegedűről van szó, nem kétséges, hogy ezt a kifejezést átvitt értelemben kell érteni.

Hamar találok újabb adatokat is erre a furcsaságra. Egy újság-cikkből például arról értesülök, hogy a játékszenvedély rabjai „egy évben *alsó hangon*» mintegy 16,8 milliárd forintot is bedobálhatnak a [játék]gépekbe”. A cikk szerzője nyilván érzi még a kifejezés újszerű voltát, ezért idézőjelbe teszi. De már használja, ha szinte mentegetőzve is.

Egy másik cikkíró, talán az átvittértelműség érzékeltetésére, egybeírja: „*Alsóhangon* háromezermilliárd forintról beszélünk, ez a GDP 10 százaléka.”

Rákerestem a kifejezésre a világhálón is, és ilyen adatokat találtam:

Alsó hangon mennyiért kapok használtan iPhone 4S-t illetve iPhone 5-öt?;

Alsó hangon kétmilliárdot szedhet be tagdíjából az új agrárkamara;

15 milliárd. *Alsó hangon* számolva;

Razia [brazil autóversenyző] *alsó hangon* 15 millió dollárt fizet Glock üléséért.

Figyelemre méltó, hogy mindegyik példában valamilyen pénzösszegnek a megjelölése követi az *alsó hangon* kifejezést. Ennek alapján a jelentése ez lehet: 'körülbelül, legalább, minimum'. De már használják átvitt értelemben is: *Burka-premier alsó hangon* [cím]. Komolyabb incidensek nélkül lépett életbe hétfőn Franciaországban az ún. burka-törvény, amely tiltja az egész testet és az arcot is takaró muzulmán női öltözködés viselését.

A divatszó az internetes vitafórumok résztvevőinek érdeklődését is felkeltette:

Az *alsó hangon* kifejezés egyszerűen azt jelenti: **legalább, legkevesebb**. Van azonban egy másodlagos jelentése, ami az utóbbi két szónak nincs, hogy ugyanis a megjelölt összegnél sokkal többről is szó lehet. Példa: „NN háza *alsóhangon* [!] 20 millióba került, de szerintem van az 30 is.”

Az se rossz, amikor a várható költségeket becsülve *alsó hangon* x millió forintról beszélnek. Ez gyilkos. Honnan jöhetett?!

Én is ezt kérdezem: honnan jöhetett ez a kifejezés? Idegenszerű furcsasága miatt először tükörfordításra gyanakodtam, például angolból. Meg is kérdeztem két angolul (és más nyelveken is) kíváncsian tudó nyelvész kollégámat, származhat-e az *alsó hangon* ezekből a nyelvekből. Utánanéztek, és azt választották, hogy nem, mivel se az angolban, se az általuk ismert más nyelvekben nem található ilyesmi.

Az *alsó hangon* tehát magyar termék, egyre divatosabbá váló szóval: *hungarikum*. Voltaképpen metafora, amely valaminek (különösen egy pénzösszegnek) a csekélyebb voltát a zenei hang alacsonyásával fejezi ki.

Meg kell jegyeznünk, hogy lényegében ugyanebben a funkcióban az *alaphangon* összetétel is használatos:

Így lehet olcsó egy *alaphangon* 12,5 milliós luxusautó;

Alaphangon ez mennyibe fog kerülni?;

Szóval *alaphangon* ezek mennyibe kerülnek majd?;

Zéró tolerancia! *Alaphangon* 100 ezer forint a bírság;

Ukránok tömegei kapnak Magyarországról nyugdíjat, ami *alaphangon* évi 10 milliárd forintba kerül;

Maldonado *alaphangon* 40 millió eurót fizet a Lotusnak (a cím alatt, magában a hírben a kifejezés hagyományos megfelelőjét is használja a cikkíró: *A Pastor Maldonado mögött álló PDVSA több mint 40 millió eurót fizet a Lotusnak az ülésért cserébe*).

Ahogy az *alsó hangon*, az *alaphangon* is kezd átvitt értelemben is szerepelni: *Autonómiáról alaphangon; Bűnpártolás alaphangon* (internetes címek).

A napisajtóban az *alhangon* is felbukkant ugyanilyen jelentésben: „Az érintettek száma *alhangon* 1,5 millió”, vagyis legalább, legkevesebb másfél millió. Az idézőjel feltehetőleg a kifejezés újszerűsége miatti (gyöngé) mentegetőzés.

Nyereség-e az *alsó hangon*, *alaphangon* vagy *alhangon* használata 'minimum' értelemben? Nem biztos, hogy az, de hibáztatni sem kell. Erről eszembe jut egy régi viccnek a poénja. A vőlegénytől megkérdezik, milyen a menyasszonya. Ezt válaszolja: van, aki szerint szép, van, aki szerint nem az. Nekem speciel nem tetszik. *Alsó hangon* (*alaphangon*, *alhangon*) nekem is ez a véleményem erről a nyelvi újításról.

Kemény Gábor

Macskalyuki kő-e a macskakő?

A macskakő fogalmát a Wikipédia meglehetősen következetlenül magyarázza:

„A **macskakő** (neve a német *Katzenkopfstein* szóból rövidült) utak, terek kövezésére használt, szögletesre faragott, domború felületű, általában vulkáni kő. A határozatú változatukat a lassú folyású, gyorsan kristályosodott bazaltoszlópokból »csak« méretre kellett vágni. A somoskői bazaltorgonából készültek egykor Bécs utcakövei is. A somoskői bazaltorgona (= bazaltömlés) ma is látható, mert a kőbányászás nem itt, hanem az innen néhány száz méterre (ma Szlovákiában) levő Macskalyuk kőbányájában és más környékbeli kőbányákban folyt. A **macskakő** a **macskalyuki kő** rövid megnevezése. Az itt bányászott kővel kövezték az utcáit a Monarchia sok városának, így Bécsnek is.”¹

Majd a továbbiakban – a macskakő alakjának és lera-kási módjának leírását követően – a *Macskakő a kultúrában* címszó alatt újból foglalkoznak a szóösszetétel németből való tükörfordításával, e magyarázatot követően pedig hoznak egy példát a Magyar oklevélszótárból: „A *macskakő* szó nyelvünkben már az 1300-as évek elejéről kimutatható, a Magyar oklevélszótárban »machkakw« formában található”².

Nem csoda, ha e sorokat olvasva az útburkolat eme formája iránt érdeklődő elbizonytalanodik, vajon honnan is származik a *macskakő* elnevezés: 1. a német *Katzenkopfstein* 'macskafejkő' tükörfordítása-e; 2. a *macskalyuki kő* rövid megnevezése-e; 3. vagy esetleg korábban keletkezett szó, hiszen már az 1300-as évekből is van rá magyar nyelvű adatunk?

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának első adata a vizsgált szóra: **macskakő** 1315/1323 „Cum Castro Sebusku quod idem in monte Machkakw construxit et erexit” hn. (OklSz.); amely természetesen nem az utcák kövezésére használt kőre, hanem **helynévre** vonatkozik. A XIV. század elején egyébként macskaköves utat még nemigen készítettek, így arra semmiképpen sem utalhat.

Az Eger közelében fekvő *Szarvaskő* vagy a Cserhát egyik közkedvelt kirándulólhelye, *Hollókő* neve a *Macskakő* helynévhez hasonlóan keletkezett, azaz példánkban a névadást az adott hely jellegzetes állatvilága motiválta. Az Oklevélszótár által példaként bemutatott *Macskakő* nem településnév, mint az előző kettő, hanem egy hegynék neve (*in monte Machkakw*), amelyet a latin *mons* 'hegy' szóval értelmeztek. Ilyenkor a névadás alapja lehet a hasonlatosság (a kő vagy inkább szikla alakja macskára emlékeztet), de lehet, hogy a közelben lévő, hasonló nevű településsel áll kapcsolatban a név. Ilyen esetről írt Mollay Károly is: *Macskakő* – *Katzenstein*. Feudális anarchia és huszitizmus Sopron környékén (1440–1465) című tanulmányában. Egy rövid részlet a cikkből: „A Fertőrákos és Meggyes közti *Macskád-Katzendorf* területén volt egy feltűnő szikla, amely a magyar *Macskakő*, ill. a német *Katzenstein* nevet viselte. Ilyen nevű szikla máshol is volt, olyan is, amelyre várat építettek. A Fertőrákos és Meggyes közti szikla ne-

ve csak a rajta épült vár és ennek lakói nevében fordul elő. A vár neve magyarul 1452: *Machkakw* (olvassd: Macskakő Sopron. 1/3, 357 stb.); németül 1443: *das haws Katzenstein*, *haws zu Katzenstein*; 1450: *burggrauen zum Katzenstein*; 1451: *der phleger cze dem Kchaczzenstein*; 1464: *Cocznsstein*, *Kaczzenstuen*.”³

Fertőrákos közelében tehát szikláról van szó, és a *Katzenstein* a magyar sziklanévnek német tükörfordítása. Mollay tanulmányában bizonyítja, hogy a vegyes, magyar és német ajkú területen, Sopron környékén a névadás ebben az esetben magyar eredetű lehetett, és a német ajkú lakosok magyarból fordították ezt a nevet. (Ez persze akár fordítva is történhetett volna, mert a németben sem ismeretlenek az ilyen földrajzi nevek.)

A TESz. második példája: 1933: „Csak a fák, csak a cserjés, csak a botlató *macskakövek*” (MNY. 64: 214). Jelentése: 1933: 'útkövezésre használt, gömbölyű terméskő; *Katzenkopffpflaster*' (A *Pflaster* pontosabban 'burkolatot' jelent.)

Ebben az esetben a *macskakő* új technikai vívmányt jelöl (amelyet ugyan ma már meghaladtunk), és amelyet a német *Katzenkopffpflaster* vagy inkább a *Katzenkopfstein* 'macskafejkő' elnevezés nyomán tükörfordítással úgy magyarítottunk, hogy a 'fej' jelentésű német *Kopf* szóösszetételi tag kimaradt a magyar összetett szóból. Az útkövezésre használt gömb alakú kő német elnevezésének az alapja nyilván a macska fejéhez való hasonlatossága volt.

Külön kérdés az, hogy az útburkolatra használt kő (gömbkő) vajon mind épp a *macskalyuki bányából* származik-e, mint ahogy a Wikipédia szócikke állítja.

Macska-lyuk vagy *Macskalyuk* helynév az ország különböző részein előfordul. Tóth Valéria A helynévmodell nyelvöldrajzi vizsgálata a Dunántúlról a XIV. századból adatolt *Macska-lyuk* helynevet említi.⁴ Pesty Frigyes székelyföldi helynévgyűjtésének Hargita megyei adatai között is szerepel *Macskalik*: „*Macskalika*, sok vadmacsak [!] tartózkodott itt hajdonba, ma csak fiatal erdő” (Kisgalambfalva, 137)⁵. Az itt közölt magyarázat rávilágít a vadmacskák lakóhelyeül szolgáló, a *macska-lyuk* köznévből származó helynevek eredeti jelentésére, ami nem zárja ki azt sem, hogy ott esetleg olyan kőzet (is) található, amely alkalmas az útburkoló macskakő készítésére, de az elnevezésnek mégsem ez volt az indítéka, hanem a valaha ott tanyázó vadmacskák.

Nagyon valószínű, hogy a nógrádi *Macskalyuk* helynév már azelőtt kialakulhatott, hogy ott 1880-ban kőbányát nyitottak. (Mint láttuk, a *Macskakő*, *Macskalyuk* ~ *Macskalik* helyneveink már századokkal korábbi időkből is kimutathatók.) Ez tehát azt jelenti, hogy az útburkolathoz használt macskakő egy részének éppen a macskalyuki bányából való kitermelése véletlen egybeesés lehet.

Révay Valéria

³ http://epa.oszk.hu/01900/01977/00060/pdf/EPA01977_Soproni_Szemle_1963-xvii-2.pdf. Letöltve: 2014. április 12.

⁴ <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://mnytud.arts.unideb.hu/nevarchivum/konyvtar/helynev/tanulmanyok/16tothva.doc>. Letöltve: 2014. április 12.

⁵ Pesty Frigyes helynévgyűjteménye. 1864–1865. Székelyföld és térsége II. Hargita megye. Közzéteszi Csáki Árpád és Pál-Antal Sándor. Országos Széchényi Könyvtár – Székely Nemzeti Múzeum. Budapest-Sepsiszentgyörgy, 2013.

¹ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Macskak%C5%91>. Letöltve: 2014. április 9. (A szöveg néhány durvább hibáját javítottuk. A szerk.)

² Uo.

Beke József, a magyar írói szótárak „csúcstartója”

– Tanár úr alighanem csúcstartó az írói szótárak terén: Bánk bán-, Zrínyi- és Radnóti-szótár, most pedig az Arany-szótáron dolgozik. Miért és hogyan vezetett útja az írói szótárakhoz?

– Hogy efféle csúcstartóvá váljék valaki, ahhoz az kell, hogy szerelmese legyen a témájának. E szerelem a szegedi egyetemi években gyökerezik. Elsősorban Mészöly Gedeon lenyűgöző egyénisége volt rám máig tartó hatással. Részt vettem a Juhász Gyula kritikai kiadás kezdeti kutatásaiban, szakdolgozatomat pedig az irodalom és a nyelvészet határterületéről választottam: a költő jellemző versmondatait vizsgáltam. Talán nem véletlen, hogy az írói szótár műfaja is ebbe a zónába sorolható. Néhány a Magyar Nyelvőrben megjelent szakcikk után a Bánk bán-szótár megírásának gondolatához a lehetőség és a szükség vezetett. A lehetőséget Orosz László kitűnő – mondhatjuk: örök időkre szóló – kritikai drámaszövege adta, a szükségesre pedig egy iskolai óránom döbbentem rá. Kítűztem a drámát legközelebbi kötelező olvasmányul, és a következő órán egyik értelmes tanulóm jelentette, hogy ő már beleolvastott, de nem tudja, mi az a *pártútés*. Ez a kérdés akkor, a nyolcvanas évek elején bizony jogosnak számított. Eszembe jutott Pásztor Emil nekem dedikált Toldi-szótára, és ennek mintájára gondoltam elkészíteni egy hasonlót a Bánk bán szavaiból. Pásztor Emil az egri főiskolán dolgozott, de az én egyetemi éveim elején Klemm Imre Antal professzor tanársegéde volt Szegeden, így tőle kértem és kaptam segítséget a munka elkezdéséhez: az összes szó egyenkénti cédulázásának módszeréhez. A szócikkek megírásához Benkő László, az első magyar írói szótár, a Juhász Gyula-szótár szerkesztője szaklektorként nyújtott máig ható útmutatásokat. Napi iskolai munkám mellett öt év alatt el is készítettem először a 12 500 cédulát, azokból pedig a szócikkeket. A Bánk bán-szótár a Katona József Társaság kiadásában jelent meg Kecskeméten a drámaíró születésének 200. évfordulóján, 1991-ben.

– Miért születnek nálunk jellemzően egyszemélyes munkaként írói szótárak?

– Tapasztalatom szerint az írói szótárak megléte nálunk igen mellékes kérdés, legfeljebb néhány megszállott magánembernek szívügye. A Petőfi-szótár az egyetlen, amelynek elkészülte, megjelenése, vitája elérte azt a szintet, amelyet a műfaj megérdemel. Benkő László az írói szótárról írott alapvető művében arról ír, hogy más nyelvekben bőségesen vannak írói szótárak, egyetemek munkacsoportjai készítik őket központi támogatással, tehát úgy, ahogy ez a Petőfi-szótár esetében történt. E szótáron kívül azonban az eddig elkészült munkák szinte egyéni alkotásoknak mondhatók, néha központi támogatással, néha anélkül. Azt hiszem, jellemző: amikor a Bánk bán szótározási munkálataival foglalkoztam, kérdéssel fordultam a Tankönyvkiadóhoz (ahol a Toldi-szótár 1986-ban megjelent), hogy ha elkészülök, kiadják-e, hiszen valószínűleg a Bánk bán ugyanúgy kötelező tananyag lesz a magyar iskolákban még sokáig, mint a Toldi. Válaszában a főszerkesztő nemcsak elutasított, hanem hozzátette: a Toldi esete egyszeri kivétel volt, mert

ha a Bánk bán-szótárt is megjelentetnék, „utána következhetne Az ember tragédiája, és akkor nincs megállás”. Szerinte tehát az írói szótár valamiféle veszélyes járvány.

– Mire jó, kinek hasznos az írói szótár?

– Amint az előbbi válasz érzékelteti: kétségtelen, hogy az oktatásban föltétlenül hasznos. Mostanában a tankönyvek, szöveggyűjtemények és egyéb kiadványok dicséretre méltóan igyekeznek segíteni oktatót és tanulókat egyaránt az illető mű minden nem egészen világos (mert elavult vagy félreérthető, vagy szokatlan) kifejezésének megértésében. Szomorú, ha egy kifejezetten alapos, széles látókörrel megírt segédkönyv, mint a Matúra Klasszikusok sorozat Arany János balladáit bemutató 1993-as kiadványa is tartalmaz néhány téves magyarázatot. Itt térek ki arra, hogy a könyvek hibái örökéletűek, ritkán találunk olyan könyvet, amelynek újabb kiadása pontosabb, mint az előző. Az Arany-szótár hét éve tartó napi munkája során tapasztalom, hogy némely hibák folyamatosan öröklődnek. Arany írja egyik versében: „a dalt, ha egyszer könyvbe nyomták, Ott megmarad örök itéletig”. Ugyanígy a nyomdahiba is, a téves magyarázat is. E kérdéskörrel írtam a Holmi 2012/2. számában „Sandaló” Arany-szövegek címmel, illetve tavaly a Forrás 2014/10. számában Bonyodalmak az Arany-versszövegek és -magyarázatok körül címmel. Vajon Gutenberg meggondolta-e, hogy a nyomtatott könyv hibáit csak egy másik könyv teheti jóvá. Vagy bele is kalkulálta találmányába?

– Mi az írói szótár alapvető célkitűzése?

– Az írói szótár alapvető célkitűzésének az értelmezést, a jelentés pontos megadását tartom. Úgy gondolom, az irodalomban az igazi műélvezet csak a megértésen alapulhat. A „nem tudom mi, de szép” itt kevésbé lehet érvényes. Ez a szempont határozza meg a szócikk felépítését is, amelyen belül a jelentésváltozatok vagy a jelentésárnyalatok szerint jelennek meg az ezeket bizonyító idézetek. Az értelmezések terén is lehet támaszkodni az ÉrtSz.-ra, de el is lehet, gyakran el is kell térni, hiszen a költői nyelv csak az esetek kisebb részében zsugorítható bele a tudományos szótár adta keretekbe. A helyes módszer az, ha a példákat csoportosítjuk, azután ezek vagy beleillenek az ÉrtSz. felosztásába, vagy új csoportokat kell kialakítani új értelmezésekkel. Ez a szótárkészítés legszebb része: örömmel megállapítani, hogy mennyire más, mennyivel gazdagabb a költői nyelv, mint a köznyelv. Az ÉrtSz. az *arany* főnévnek 9 jelentésárnyalatát sorolja föl, Radnótinál ugyan csak öt van, de ebből csak egyetlen azonos az ÉrtSz.-ban lévővel, az *arany-sárga szín*, a másik négy egyéni, költői. A *zaj* szónak az ÉrtSz.-ban 4 jelentésárnyalata van, Arany verseiben 16.

– Hogyan változott a munkamódszere az 1991-ben megjelent Bánk bán-szótártól napjainkig?

– A leglényegesebb, hogy belépett a technika. A Bánk bán-szótár esetében még a régi írógépen kellett írni, ahol a tévedést javítani igazából nem is lehetett, csak újraírni. A Bánk bán-szótárhoz kézzel írott kb. 12 500, majd a Zrínyi-szótárhoz kb. 135 000 szintén kézzel írott cédula megírása helyett a Radnóti-szótárhoz elektronikusan megkaptam az akkor legutóbbi verskiadás anyagát. Bármily hihetetlen, a gyakorlati munkában megvolt a cédularendszernek is némi olyan előnyös tulajdonsága, amelyhez hasonló gép nem tud produkálni. Például a cédulákra az elvált ígékötőjű ígék eleve ígékötős alakban kerültek föl, így egyenesen hozzákerültek azokhoz, amelyekben az ígékötő egyben volt az igével, míg a gépanyagban az elváltakat először össze kell egyenként hozni az igéjükkel – hiszen honnan tudná a gép, hogy egy magában álló ígékötő melyik igéhez tartozik –, utána hozzásorolni azokhoz, amelyeknél az ígékötő az ige előtt áll, és bizony a több száz *el* vagy *meg* ígékötős szó ilyen összeszedése napokba kerül a gép segítségével is, hiszen a teljes szóanyag 280 000 körül van. Tehát azt ne higgye valaki, hogy a gép mindent meg tud oldani. Nagy segítség, de nem ember!

Balázs Géza

Névjegy

Beke József (1939) Nagykőrösön Arany-kultuszban nevelkedik, ma Kecskeméten él. A szegedi bölcsészkaron tanult. Tanári pályájának állomásai: Kunszentmárton, Kecskemét: Bányai Júlia Gimnázium, 22 évig igazgatóhelyettes. Napi iskolai feladatai mellett ötévi munkával elkészítette a Bánk bán-szótárt (1991), a Zrínyi-szótárt (2004), a Radnóti-szótárt (2009). Hosszú évek óta Arany János verses műveinek szótárát készíti.

„Bebántja” a fülemet

Döntse el az olvasó, hogy egyes igekötők fokozódó használata nyelvünk fejlődésének velejárója, vagy pusztán olyan mellékterméke, amelyet a nyelv előbb vagy utóbb kivet magából. Szép számmal ismerhetünk olyan eseteket, amelyekben az „új” igekötő teljesen fölösleges, mert az ige nélküle is tökéletesen kifejezi az adott történetet vagy cselekvést. Az általam a második csoportba sorolt „újítások” használói a megszokott igekötőt helyettesítik egy másikkal, de vajon mivégett? Hiszen ezektől az ige értelme mit sem változik, jelentéstartalma nem gazdagodik. Az „új” és a „megújított” igekötők többsége ugyan ma még jobbára (vagy inkább: *rosszabbára*) a szleng világába tartozik, de egyesek közülük már a köznyelvbe való bejutás, az általános elfogadottság határán egyensúlyoznak.

Kezdeném a *le* igekötővel. Természetesen semmi kifogásom a *leköszön*, a *lefog* vagy a talán nem teljesen irodalmi, ám általánosan használt *lecsinál* ellen. Ezekben az esetekben az igekötő a helyén van, hiszen neki köszönhetően az alapige új értelmet nyer. No de hányszor fölösleges ez az igekötő! Megjegyzem, ez nem teljesen új jelenség. A két világháború közötti időszak rettegett rendőrfőkapitány-helyettese, Sombor-Schweinitzer József szerette azzal fenyegetni „ügyfeleit”, hogy „*leinternáltatom*”. Pedig nyilvánvaló, hogy *leinternálni* se nem több, se nem kevesebb, mint egyszerűen *internálni*. Hasonló a helyzet az újságírózsargonban is meglehetősen elterjedt *leközojni* igével. Jelentéstartalma ugyanis tökéletesen megegyezik a *közöl* (*megjelentet*, *közzétesz*) igéével. Ebbe a csoportba tartozik az *eldeformálódik* is. Hiszen a *deformálódás* szó *el* nélkül is annyit tesz, mint *formavesztés*. Valósággal beleborzongtam, amikor a minap azt hallottam a televízióban, hogy *leszüneteltet*. Szomorú magyarázatként ezt azzal kell kiegészítenem, hogy a szörnyeszülött ige egy ügyvéd szájából hangzott el, márpedig – bocsássák meg nekem a jogászok, ha nem így van – a bíróságok világában a nyelvnek egy egészen sajátos, valóban *elbürokratizálódott* formáját használják, amelyben például a sorszámnevek helyett szinte következ-

tesen tőszámnevek szerepelnek. (Egy törvényhelyet *beidézve*, a 6. cikkely 3. bekezdését úgy mondják, hogy *hat cik-kely, három bekezdés*.) A laikus fülnek szintén szokatlanul hangzó *lekövet* igének az lehet a mentsége, hogy a hatóság embere (nyomozó, úgynevezett figyelő) nem egyszerűen *követ* valakit, hanem hosszasan teszi ezt, rendszerint a feladat befejezéséig.

És végül álljon itt egy ellenpélda. A *lebonyolít* helyett mind gyakrabban halljuk azt, hogy *bonyolít*. Márpedig ez a kettő nem ugyanaz! Aki ugyanis *bonyolít* valamit, az nem *véghezviszi*, *megszervezi*, *megvalósítja* azt a bizonyos dolgot, hanem éppenséggel bonyolulttá teszi, idegen szóval: *komplikálja*.

A médiában mindinkább használatos a *megvezet* ige is. Ez sem mond mást, mint amit a *félrevezet*, *becsap*, *megtéveszt* vagy a *rászed* igékkel fejezhetünk ki. A *vezet*hez kapcsolódó új igekötő-használat elriasztó példája – legalábbis számomra – a nemrégiben divatba jött *kivezet* is. Ez azoknak a bürokrátáknak a kedvelt eufemizmus (szépítő kifejezése), akik valamilyen okból leplezni próbálják, hogy *visszavonnak*, *megszüntetnek*, *hatályon kívül helyeznek* egy rendelkezést, jogszabályt. Bizonyára abból indulnak ki, hogy a *kivezetés* a *bevezetés* ellentéte.

A leginkább terjedő „új” igekötő azonban kétségtelenül a *be*: *benéz* (elnéz), *beelőz* (megelőz), *besír* (elsírja magát, sirva fakad), *bezsarol* (megzsarol), *besértődik* (megsértődik), *behal* (meghal), *betámad* (megtámad), *befenyeget* (megfenyeget), *bekorlátoz* (korlátoz), *beidéz* (idéz; más jelentésben persze van *beidéz* is, de az más jelent: valakit *beidéz* a bíróságra, a rendőrségre stb.). Ezekre és az ezekhez hasonlókra mondtam az imént, hogy annak ellenére, hogy semmi kiegészítő jelentéstartalmat nem hordoznak, többnyire a küszöbén állnak annak, hogy a köznyelv (írott sajtó, rádió, televízió, iskolázott emberek nyelvhasználata) befogadja őket. Lehet, hogy maradinak tűnők, amikor bevallom: az igekötők ilyenén való használata nagyon bántja a fülemet. Vajon csak az enyémet?

Kulcsár István

Lemerül, kimerül, kifogy

A Nyelvművelő kézisótár 2005-ben megjelent második, javított és bővített kiadásában csak a *lemerül* címszó található, a *kimerül* ennek a szócikkében olvasható. Szótárunk így adja meg a *lemerül* alapjelentését: „folyadékba be-merülve lesüllyed”. Majd hozzáteszi, hogy az „igét a szakmai zsargon és a beszélt nyelv ’kimerül, kifogy’ értelemben is alkalmazza”. Például: *lemerült az elem*, az *akku(mulátor)*. Bár elismeri, hogy ebben az értelemben a szó elterjedt, „még nem tekinthető köznyelvinek”, helyette a választékos beszédben a *kimerül* vagy a *kifogy* igét ajánlja.

Domonkosi Ágnes Az értékelés és a minősítés a nyelv-művelésben című dolgozatában (Műhelytanulmányok a nyelv-művelésről, szerkesztette: Domonkosi Ágnes – Lanstyák István – Posgay Ildikó, 2007) úgy véli, hogy a kézikönyv megállapítása nem állja meg a helyét, mert a „*lemerül*nek erről a jelentéséről nemcsak az mondható el, hogy széles körben elterjedt, hanem az is, hogy minden

társadalmi réteg így használja, tehát az iskolázott beszélők is, sőt a formális, hivatalos célú, írásos közlésekben is elfogadott.”

Az új kiadású értelmező kézisótárban (2003) a *lemerül* bizalmas stílusminősítéssel így szerepel: „<Helyesebben: > kimerül, kifogy. ~t az akkumulátor, az elem.”

Ahogy az idézett forrásokból láttuk, sem a Nyelvművelő kézisótár, sem az értelmező kézisótár nem javasolja a *lemerül* használatát a választékos nyelvben. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a Magyar értelmező kézisótár említett kiadása 2003-ban, a Nyelvművelő kézisótár pedig 2005-ben jelent meg, elmondhatjuk, hogy ezt a széles körben elterjedt szót mára már elfogadhatónak tekinthetjük nemcsak a bizalmas stílusban, hanem a köznyelvben is. Ezt annál is inkább állíthatjuk, mert úgy tűnik, hogy a két szó között jelentésmegoszlás jött létre. A fásarzó munkától az ember *kimerül* (*le* nem merülhet), de a mobiltelefonunk, a gépkocsink akkumulátora egy bizonyos idő után *lemerül(het)*. Ez utóbbit azonban úgy is mondhatjuk, hogy *kimerül* vagy *kifogy*.

Dóra Zoltán

Behúzta a lest

Az utóbbi másfél évtizedben sokan foglalkoztak már a *be* igekötős alakulatok szaporodásával, amely jórészt a bizalmas és a zsargonyszerű nyelvhasználatra jellemző. Most azonban nem erről a jelenségről fogok írni, hanem egy már régóta meglevő igekötős ige jelentésbővüléséről.

Behúz szavunk újabban további jelentésárnyalatokkal gazdagodott, és érdekes módon ezek a sportnyelvre szorítkoznak; rádió- és tévéközvetítésekben, illetőleg a nyomtatott és az internetes sajtóban találkozhatunk velük: *Az asszisztens behúzta a lest.* – *A győri csapat behúzta a meccset.* *A katalánok behúzták a kupát.* Érzékelhetően két különböző jelentésről van szó, de mielőtt ennek részleteibe merülnénk, vegyük szemügyre korábbi szótárainkat, vajon van-e valamilyen előzménye ennek a jelentésfejlődésnek.

A 19. század második felének mindmáig elismert szótára, a Czuczor–Fogarasi a *behúz* igének négy jelentését különíti el: 1. maga után húzva, vontatva bevisz valamit; 2. embert vagy állatot megragadva erőszakkal bevon; 3. rábír valakit, hogy bizonyos dologban, ügyben részt vegyen (*behúzni valakit a kártyajátékba, valamely költséges vállalatba* [mai szóhasználat: vállalkozásba]); 4. valamit tokféle takaróval beborít, vagy lepellel beföd. A harmadik ponthoz – újabb fejleményként, jelentésárnyalatként – érdemes hozzátennünk O. Nagy Gábor példáját a Magyar szótások és közmondások kötetéből: *csőbe húz – behúz a csőbe*, azaz rászed, becsap.

Az 1972-es – és a 2003-as – Magyar értelmező kéziszótár szócikke már nyolc jelentést tartalmaz: 1. fedett helyre, belülré, valaminek a belsejébe húz; 2. valamit úgy húz befelé v. össze v. valamire rá, hogy (jobban) befedjen valamit (*behúzza az ajtót, a függőnyt*); 3. ruhát, kelmét összehúzza szűkebbre vesz; 4. *behúz valakit valamibe*: (bizalmas

nyelvhasználatban) rábírja valamely (hátrányos) dologban való részvételre; rászedi; 5. kézféket fékezőre állít; 6. bevonja valamivel (*fojtelt bőrrel*); 7. vonalat, vonást húz, ír valamibe; 8. (argó) erősen megüt valakit (*behúz valaki-nek*). Számunkra most lényeges, hogy az első jelentésen belül, külön árnyalatként szerepel a játéknyelvi értelemben használt *behúz*: 'a nyert összege(ke)t besöpri'. A kifejezés még konkrét mozgást, mozdulatot érzékeltet: könnyen elképzelhetjük, ahogy a nyertes maga felé húzza a pénzt. Az utóbbit érdemleges kiindulópontnak tekinthetjük a *behúzta a meccset*, *behúzta a kupát* megértéséhez, hiszen minden bizonnyal a szóban forgó jelentésárnyalat továbbfejlődéséről van szó. Az elmozdulás iránya pedig törvényszerű: a konkrét síktól haladunk az elvont felé. Ezek után már a sportban járatlan olvasó is megfejtetheti a két újszerű kifejezés értelmét: 'megnyerte a meccset', illetőleg 'elnyerte a kupát'.

Más magyarázata van a *behúzta a lest* kifejezés eredetének, bár itt is a valóságos mozgásból, térbeli elmozdulásból indulhatunk ki. Amikor a partjelző, újabb nevén az asszisztens lest jelez, hirtelen mozdulattal felemeli a zászlót. Felemeli, „felhúzza” – így érvényesül a húzás mozzanata, érintkezve a kéziszótár szócikkének 7. jelentésével. A 'vonalat, vonást húz, ír valamibe' nem csupán érintkezik, hanem inkább vegyül a 'bejelöl, jelöl, jelez' jelentéstartalmával, ekképpen vezethető le itt is a jelentésváltozás. Előző példánkhoz hasonlóan a konkrétból indul ki, és az elvont sík felé mutat. De nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a *be* igekötő gyakori összetevője az újabb keletű igekötős származékszavaknak (*besír, behal, bealszik* stb.), így nem zárhatjuk ki az analógia hatását sem. Különösképpen akkor, ha az asszisztens szóban forgó ténykedése mellé odaértjük a játékvezető intézkedését is, amelyet – szintén újszerű módon – így szoktak kifejezni: *befújta a szabálytalanságot, befújta a lest*.

Zimányi Árpád

A többértelműség ígézetében

A többértelműség, többjelentésűség görög szakszóval: *poliszmia*. Grétsy László a Nyelvi játékaink nagykönyvében e címmel szentelt egy fejezetet ennek a nyelvi jelenségnek: „A poliszmia hálójában”. Üssük föl bátran – érdemes! Látni fogjuk: több szófajt is érinthet. Ezúttal egyetlen fajtájára szűkítjük le figyelmünket: az ígére. Ez alól kivétel a címünkbeli főnév, ám épp erre való tekintettel! Az *ígézet* szót nem kell magyaráznunk. Rokoni értelmű szokat is tudunk rá: *bűvölés, elvarázsolás, lenyűgözés*. Ez az alkalmi *ígézet* viszont kissé másabb. Hadd jelentse ezúttal azt: most kifejezetten az ígérekre koncentrálnunk. Sőt: az ígére adta humort kívánjuk élvezni. Erre is áll Grétsy László találó megjegyzése az említett könyvben: „Humorforrásul leginkább akkor szolgál valamely szó poliszmia volta (azaz többértelműsége), ha a szó valamelyik konkrét értelmét állítjuk szembe ugyanannak a szónak valamelyik átvitt értelmével.” Hármat idézek, szintén őtől: „A szakácsnő *kiborult*, mert a leves *kiborult*.” „A pontyon *kifogtam* azzal, hogy *kifogtam*.” „Tökéletesen *letörtem* (= elszontyolodtam), mivel a vázám *fülettörtem*.”

Van példám arra is, hogy nem is muszáj kétszer kimondani a többjelentésű ígért. Megspórolhatjuk, rejtve hagyhatjuk. Vagy akár: lenyelhetjük. Ez utóbbinál máris odaérthetjük: „... mint a békát.” Szellemesen élt valaki az önirónia lehetőségével: „*Letoltak*, mint a gatyát.” Kezdő kábszeres vallomása a kipróbált „füvek” kapcsán: „Ezek *feldobtak*, mint a levelet.”

Most pedig nyissunk ablakot... Még ki sem mondtam a hiányzó bővítményt, mégis érezzük a kettős értelem lehetőségét. Bizony, megtörtént! Nem is akárhon, hanem az ELTE-n, mintegy 45 éve. Tolnai Gábor, a régi magyar irodalom történetének professzora nagyelőadásán magam is jelen voltam. A prof, új témára térve át, azt így vezette be: „Most pedig nyissunk ablakot Nyugat felé!” Erre egy buzgó kollegina odament, és ki is nyitotta!

Ablakot nyitottam tehát a magam gyűjtötte adalékok tartományára. Nem hagyhatom ki egy diákkori versezetem részletét. Egy ismerős öregurat verseltem meg, aki már túl volt a harmadik asszonyon is. A másodiknak a halála után vagynak:

*Megtört ugyan, de nem adta fel a reményt:
„Meglátjátok: megütöm a főnyereményt!”
Megütötte... Hanem majd a guta ötet:
Lába üszkös. Megy kórházba. Íme löttek
Minden tervnek. (Rokonsága megtagadta...)
Megnősül még urambátyám harmadszorra!*

Végül egy rövid párbeszéd; a második nyilatkozó magam volnék:

– Tanár uram, beszéljél?
– Nem. Majd szaladok utánatok!

Hogy senkit ne hagyjak kétségben, elmondom a szituációt. Kis társaságunk három napot Leányfalun töltött. Visszaindulásunk előtt a kedves sofőrünk emlékeztetett arra, hogy örülne, ha én is hozzájárulnék egy bizonyos összeggel... Megtettem rögvést. Így aztán barátunk se gurulhatott dűhbe.

És a mikrobusz is vígan gurult: egészen Kecskemétiig!

Holczér József

„Nyelvöltő” emberöltő

A nyelv, az anyanyelv végigkísér bennünket életünk útján, a tágabb értelemben vett emberöltőn a születéstől a sírig. Megannyi komoly feladat megoldása mellett számtalan derűs pillanatot is szerezhet nekünk. Következzék most néhány humorosra formálódott, „nyelvöltő” eset a magyar nyelvhasználatból!

Az egyik történet főszereplője, egy óvodás korú kislány könnyen megjegyezte, hogy mi a nevük a városban levő közlekedési jeleknek. Például az a tábla, amely a piros szegélyű háromszögben egy lépő emberalakot ábrázol, *gyalogos-átkelőhelyet* jelent. Amikor aztán kikerül a kislány a szülei társaságában az országúti forgalomba, meglát egy hasonló táblát, de ugró szarvassal a közepén szabadon élő állatok esetleges megjelenésére figyelmeztetve, tanulékony módon, a korábban megismert figyelemfelhívó jelzés mintájára óvatosságra inti a gépkocsivezetőt: – *Szarvas-átkelőhely!*

Egy másik esetben a kisiskolás az édesapjával sétál a város egyik útján, a *Rumi*, azaz a Rum település irányába vezető utcában. Odafordul édesapjához: – *Apu! Ez a Rumli utca?*

Helyesírási feladatlapot beszélnek meg egy oktatási intézményben. Szóba kerül, hogy a *biliárd* kifejezés, egy sajátos játékfajtának a neve ma már egy *l*-lel írandó, hozzátéve, hogy a két *l*-lel való írásban többeket befolyásolhatott a *milliárd* számnév hosszú, kettőzött *l*-je. – Igen. Én is így vagyok – próbált mentegetőzni egy diák. – Én is a számnévre gondoltam, mégis aláhúzta a tanár úr. – De erre jön a pontosító válasz: – *Billiárd* számnév nincs is, csak *billió*.

A magyar nyelvészek körében már klasszikusnak számít az a derűs történet, amely A magyar nyelvjárások atlasza anyaggyűjtésének idejéből származik. A gyűjtők az adatközlőktől nyelvjárási válaszokat reméltek, de nem egy esetben köznyelvi adatokat (is) kaptak. Sajátos helyzetbe került

Deme László, az egyik adatgyűjtő 1963-ban, amikor egyik régi, nyelvjárási beszédű adatközlőjét újból megkeresve többek között azt a kérdést tette föl neki: „Mi az, amit az asszonyok a fejükre kötve hordanak?” Az adatközlő a köznyelvi *kendő* szóval válaszolt, jóllehet a gyűjtő a nyelvjárási *keszkenyőt* várta. Meg is kérdezte, hogy nem mondták-e régebben másként. Töprengve megint csak a *kendő* a válasz azzal a kiegészítéssel, hogy „*Fejkendő*”. Ez mindig is az volt.” A gyűjtő újabb érdeklődő nyaggatására kicsit szégyenkezve, kicsit talán mérgesen is a feleségéhez fordul a férfi: „Te asszony! Ugye, hogy a *keszkenyő*nek sohse volt más neve!” (L. Nyelvtudományi Értekezések 40: 71; vö. A Pannon Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai I. 41, 118; III. borító IV.)

Ehhez hasonló az az eset, amelyet egy 75 éves néni mesélt el gyerekkorára emlékezve egyik hallgatónak. Első osztályos korában a tanító bácsi megkérdezte az osztálytól egy kissé hivatalosan, kinek van otthon *sertése*. Senki se jelentkezett. Egy asztalos lánya, aki városból került a faluba, azt mondta: „Tanító bácsi, Tecáéknak van.” Így a tanító rögtön kapcsolt, és másképpen, közkeletűbb szóval fordult Tecához: „Kislányom, *disznótok* van otthon?” „Persze, tanító bácsi” – hangzott most már az igenlő válasz.

A nyelvjárásgyűjtőt, a helyi nyelvhasználat tanulmányozóját még az adott falubeli temető sírfeliratai is segíthetik munkájában. Az egyik adatközlő a lánykori nevét ottaniasan így ejtette ki: *Krampukker*. Később azonban az elődök temetőbeli fejfáinak feliratából kiderült ennek a kiejtésben talán népetimológiaszerűen is alakulhatott családnévnek az eredeti, hivatalos, írás szerinti változata: *Krompacher*.

Bár ez az utóbbi eset már nem annyira a nyelvi humor, mint inkább a nyelvi érdekesség csoportjába tartozik, de a többi kis történettel együtt jól példázza, hogy miért neveztük a címben „nyelvöltőnek” az emberöltőt. A sorsnak nem az ártalmatlan csúfolódásairól szoltunk itt, hanem arról, hogy embervoltunkhoz, nyelvi tevékenységünkhöz nemritkán fonák, a szokásostól eltérő, esetleg mulatságos helyzetek is hozzátartozhatnak.

Molnár Zoltán Miklós

Léteznek – mindig is léteztek – divatszavak, rohamosan, szinte járványszerűen terjedő, többnyire más (manapság főként az angol) nyelvből átvettek. Ilyen divatszó napjainkban a *bakancslista*. Aki gyakran használja, annak bizonyára nagyon rokonszenves, hiszen kemény hangzású, férfias kifejezés, aki meg viszolyog tőle, az kerüli. A szó az angol *bucket list* fordítása. Ma már úton-útfélen, a legkülönbözőbb összefüggésben és témában leírja és mondja boldog-boldogtalan. Ez ellen küzdeni ugyanúgy reménytelen, mint a ruházatkodási divat furcsaságai ellen. Egy idő után majd elfelejtjük, jön helyette újabb kedvenc (?) szó.

A *bakancslista* eredetileg azt a fogalmat takarja, hogy mit is szeretnél végbevenni, amíg meg nem halsz (amíg fel nem dobod a bakancsot). Elterjedésében szerepet játszott a hasonló című film is, Morgan Freeman főszereplésével. Manapság elsősorban amerikai fiatalok vágy-listájáról volt (van) inkább szó, mint idősek álmairól. Olyan felsorolás ez, amely régen lánynaplókban bukkant fel, ma

meg már az internetet zsúfolja tele a végtelenségig, a blogoktól a közösségi oldalakig.

De ma már van bakancslistája a politikusoknak, a film sztároknak, és ilyet állít össze a női divatmagazin szerkesztője, amikor nyaralni küldi az olvasót „ezeket okvetlenül meg kell vened előtte” jelszóval – persze a fogyasztási mánia és a hirdetések kedvéért.

Messze jutottunk tehát az eredeti kiindulóponttól, a saját kezűleg megírtól, azoktól a dolgoktól, amelyeket mindenáron meg szeretnénk valósítani, például eljutni a kedvenc városunkba, találkozni az imádott sztárral, sikeres vizsgákat tenni, és megtalálni a nagy Őt.

A dolognak persze csak akkor van értelme, ha néha ránézünk a teleírt papírlapra (okostelefonba, számítógépbe, amelybe elmentettük), és időről időre figyeljük, hol is tartunk. De hogy mindezt el ne felejtjük, előbb írjuk bele a bakancslistába...

Elek Lenke

Bakancslista

Nyelvi anekdoták

Anyanyelvi pályázat, 2015.

A kulturális kormányzat és az Anyanyelvápolók Szövetsége Balatonfüred, Debrecen, Kecskemét, Gyula és Nagyszalonta város önkormányzatával együttműködve 2015-ben meghirdeti a 15. anyanyelvi pályázatot, melynek témája:

Nyelvi anekdoták

A pályázat célja a magyar nyelv értékeinek föltárása, megóvása, nyelvi örökségünk megőrzése és életre keltése, valamint gyarapítása az újabb nemzedékkel való megismertetése.

A 2015. évi téma a magyar nyelvben gazdag, élő anekdotahagyomány fölfedezésére, gyűjtésére, dokumentálására vagy elemzésére irányul. Az anekdoták nagy része valamilyen szempontból „nyelvi”: vagy egy nyelvhasználati sajátosságot mutat be, vagy nyelvi humort tartalmaz. A nyelvi anekdoták az élet eseményeihez kapcsolódnak: család, gyermekkor (beszédtanulás), iskola, katonaság, munkahely, szabadidős tevékenységek (sport, szórakozás), ünnepek, öregkor, betegségek, de esetleg tájegységekhez is (tájnyelvi jellegzetességeket bemutató anekdoták).

A pályamunka témája lehet a) egy-egy család, közösség (akár falu, tájegység) jellemző nyelvi anekdotáinak összegyűjtése és rendszerezett adatközlése (a gyűjtés módszere és annak leírása pályázati feltétel), b) nem vagy kevésbé ismert, kéziratossá anekdotagyűjtemények anyagának feldolgozása (adatközlés és elemzés), c) már összegyűjtött anekdotakincs művelődéstörténeti-nyelvészeti elemzése, d) az anekdota műfajának szövegtani-nyelvészeti megközelítése.

A pályamunka műfaja szabad, de legyen határozottan felismerhető: anekdotagyűjtés és -közreadás, összehasonlító elemzés, esszé, tanulmány.

A balatonfüredi önkormányzat különdíjat ajánl fel a Balatonhoz és a fürdőkultúrához kötődő anekdotagyűjteménynek (gyűjtés, elemzés, szövegtani-nyelvészeti megközelítés is lehet).

A pályamunkák javasolt terjedelme: 20–30 000 leütés (a felső határ: 50 000 leütés).

A pályázaton egyének és közösségek egyaránt indulhatnak. A 25 éven aluliak ifjúsági kategóriában szerepelnek.

A bírálóbizottság elnöke: Pusztay János egyetemi tanár (Nyitra), Prima Primissima-díjas nyelvész, tagjai: Balázs Géza, az ELTE BTK egyetemi tanára, az ASZ alnöke és Fráter Zoltán irodalomtörténész, az ELTE BTK egyetemi docense, titkára: Hujber Szabolcs tanár, az Édes Anyanyelvünk szerkesztőségi titkára.

A tartalmi és filológiai szempontból legjobbnak minősített pályázatok díjazásban részesülnek, a nyertes pályázók munkáiból készülő válogatást megjelentetik. A pályázat benyújtásával a pályázó hozzájárul dolgozata közzétételéhez, szerzői jogai a kiadóra szállnak. A kiadott dolgozat szerzője a kiadványból tiszteletpéldányt kap.

Díjak: A pályázat díjazására 1 000 000 Ft áll rendelkezésre. A díjak egyaránt lehetnek pénzdíjak és tárgyjutalmak. A bírálóbizottság fenntartja a jogot a díjkeret felosztására.

A pályázatok beérkezési határideje: **2015. augusztus 15.** A pályázati anyagot elsősorban elektronikus formában (ímelben, csatolt fájlban) kell küldeni.

A szervezők kivételes esetben elfogadnak csak papír formában beküldött pályamunkát is. A beérkezett pályázatot e-mailben visszajelöljük!

Ímelcím: ea.szerkesztoseg@gmail.com.

A pályázat ügyintézője: Hujber Szabolcs.

Az eredményhirdetés és a pályázati anyagból szerkesztett kötet bemutatása 2015. november 13-án, a magyar nyelv napján lesz.

Nagyváradi szoborcsoport a Holnap köréről (Fotó: Balázs Géza)

A pályázat tartozéka egy adatlap a következő nyilatkozattal és adatokkal:

Nyilatkozat

Alulírott nyilatkozom, hogy a Nyelvi anekdoták című pályázatra beküldött pályamunkám teljes egészében a saját alkotásom, s annak szerzői jogát (amennyiben azt a pályázat kiírói egészében vagy részleteiben megjelentetni kívánják) a kiadónak engedem át. (Rövidített, szerkesztett anyag közzététele esetén a kiadó a szerzővel egyeztet.)

Megadandó adatok

A pályamunka címe:

A szerző neve:

Lakcíme:

Telefonszáma, ímelcíme:

Saját kezű aláírása:

A Nyilatkozatot postán kell beküldeni: Anyanyelvápolók Szövetsége, Nyelvi anekdoták pályázat, 1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Okostojás, okostelefon

Cserháthalápy Ferenc Új szavak II. című kötetem megjelenése apropóján interjút készítettem velem. Az egyik kérdés-felelet a következő volt:

Cs. F.: Van a kötetben egy „utótag szerinti szómutató”. Ebből látható, hogy a szótárban sok az összetett szó. Mi ennek az oka?

M. K.: A Kazinczy nevével fémjelzett nyelvújítás korában a szóképzés volt a legjelentősebb szóalkotási mód, napjainkban viszont a szóösszetétel. Nehéz erre válaszolni, annyit azonban mindenképpen valószínűnek tartok, hogy a jelentéssűrítő összetételek azért olyan nagyszámúak, mert egyre összetettebb és fejlődő világunkban egyre bonyolultabb információt kell továbbadni és rögzíteni. Az az igazság, hogy pontosan nem tudom az okát. Még gondolkodom, utánanézek, és írok róla.

Nos, utánanéztam, gondolkodtam, és a következőkre jutottam.

A szóösszetétel (compositio) napjaink leggyakoribb szóalkotási módja. Szavaink számát végtelen mennyiségben bővíthetjük vele. Két vagy több szóalak összekapcsolásával hozunk létre új lexémát, ennek az eljárásnak az eredménye az összetett szó (compositum), pl. *partiszerház* 'rendezvényszervező, vendéglátó szolgáltatás'.

Az összetett szavak nyelvhelyességi megítélése jócskán változott az idők során. A Magyar nyelvhelyesség című kötet az egyes összetételi típusokkal kapcsolatos nyelvhelyességi problémák között említi meg, hogy németesek az olyan összetételek, mint a *szociálpolitika*, *agrárállam*, *kultúrotthon*, mert az idegen eredetű előtag németesen csontkírt alakú: *szociál-, agrár-, kultúr-*. A *szociális politika*, *kulturális otthon* volna nyelviileg helyénvaló. Ennek ellenére nem lenne helyes irtóhadjáratot indítani ellenük, de ha lehet, váltsuk fel őket magyarosabb alakokkal – írják a kötet szerzői. Továbbá hibás a főnévnek tulajdonságként való használata egyes német mintára keletkezett összetételekben, pl. *szénlapát*, *hüvelybab*, *államnyomda*, helyettük ezeket ajánlhatjuk: *szeneslapát*, *hüvelyes bab*, *állami nyomda*. Azokat azonban, amelyek már erősen meghonosodtak nyelvünkben, természetesen nem kifogásoljuk: *pénztárca*, *árvízvédelem*, *divatszó*. Szubjektivitásra ad okot annak megítélése, hogy mely kifejezés számít erősen meghonosodottnak, ugyanakkor az is megállapítható, hogy a kifogásolt összetételek jelentéssűrítők: *pénztárca* 'pénz tárolására szolgáló tárcs', *árvízvédelem* 'árvíz elleni védelem'.

A jelentéssűrítő összetételek csak többszavas szerkezettel értelmezhetők, és gyakran tükörfordítás eredményei, például a német *Zollrevision* tükörfordítása a *vámvizsgálat*. A szintaktikailag pontosan nem elemezhető szavak a nyelvújítás korában jelentek meg nagyobb számban, elsősorban német összetételek tükörfordításaként, pl. *holdkóros*, *világbirodalom*, *léggömb*. B. Lőrinczy Éva szerint ez a szóösszetétel-fajta lényegében idegen szavak és kifejezések lefordítása útján került hozzánk, és a nyelvújítástól kezdve az ilyen típusú szavak jelenléte állandóvá lett nyelvünk rendszerében. Az ortológusok idegenszerűnek bélyegezték őket, ami hiba volt, hiszen a német analógiától függetlenül is egyre nagyobb számban keletkeztek jelentéssűrítő összetételek a magyar nyelvben: *testvérváros*, *nyelvtörvény* stb. Sőt jóval a nyelvújítás kora előtt léteztek már például a hasonlítást kifejező összetételek: *csigalépcső*, *hófehér*. Régi (1585), eredeti magyar összetétel a *barázdabillegető* 'barázdában futkosva farkát billegető madár'.

Jelentős lökést adott a jelentéssűrítő összetételek elszaporodásának a magyar költői nyelv fejlődése, különösen Ády Endre. A költő egyik legjellemzőbb vonása a bonyolult jelentéstartalmakat hordozó metaforikus összetételek használata: *napfény-ország*, *gyémánt-hit*, *köd-guba*.

Elmondhatjuk, hogy azért összetételek, pontosabban jelentéssűrítő összetételek jönnek létre a legnagyobb számban, mert a beszélő, író ember az információ továbbításához egyszerűen akarja megragadni az olvasó, hallgató figyelmét és elkerülni a hosszas magyarázkodást. Ezért kapcsolunk egy ismert taghoz egy kevésbé ismertet, esetleg egy szokatlant. Ettől az új összetétel azonnal felfogható, a szöveg elevenebb, színesebb, figyelemfelkeltőbb – és főleg tömörebb lesz. A gyors megértés gyors befogadáshoz vezet. Ennek ugyanakkor lélektani okai vannak. Ezért az újabb jelentéssűrítő összetétel – éppen mert a befogadó úgy érzi, már korábban is ismerte – nagyon gyorsan közkinccsé válik. Ezenkívül egyre bonyolultabb jelentéstartalmat fejez ki, és a körülíró szerkezetnél rövidebb és könnyebb. Összességében elmondhatjuk, hogy a jelentéssűrítő összetételek létrejötte gyors nyelvi megoldás az idegen szavak helyett, valamint az új fogalmak százaira.

Az Új szavak I. és Új szavak II. című szótárakban a szóösszetételek aránya kimagasló: az első kötetben az 1250 szóból 801 az összetétel, ezen belül a jelentéssűrítő a leggyakoribb (*foltvarrás*, *rádiótávcső*, *fallabda*, *fantomkép*), a másodikban a 800 új kifejezésből 433 az összetétel, ezen belül 352 jelentéssűrítő (*adománybolt*, *kalandpark*, *testszkennerek*, *kakaóbiztos*).

A tömörítésen és a bonyolult jelentéstartalom átadásán kívül a jelentéssűrítő összetételek nagymértékű gyarapodásában szerepet játszik még az analógia, illetve a divat. Mind az összetételi előtag, mind az összetételi utótag lehet az analógia alapja. Napjaink legjellemzőbb példája az *okos-* előtagú összetételek sora. Az *okostelefon* szavunk tükörfordítással keletkezett, a jelentése: 'fejlett, gyakran számítógépszerűen működő mobiltelefon'. Ennek analógiájára születtek a következő kifejezések:

okostévé: olyan televízió, amely képes az internetre csatlakozni, lehet rajta elektronikus műsorújságot olvasni, filmet letekinteni, valamint alkalmas online zenehallgatásra és internetes barangolásra;

okosrendőrlámpa: radarral, lézerezékelőkkel, szonárral és videorendszerekkel felszerelt, önzetű autók támogatására képes lámpa, amely kommunikál a közlekedő járművekkel, tudatja az autóval, ha hamarosan megváltoztatja az állapotát (a színét), a jármű pedig ez alapján állítja be a sebességét, értékel, hogy van-e értelme gyorsítani, hogy még átértjen a zöld jelzés alatt, vagy lassítson;

okospolc: intelligens szoftver, amely segíti a kereskedők munkáját. Az áruház forgalmi adatai, valamint számos egyéb paraméter elemzése után megmutatja, mely termékeket hová érdemes elhelyezni a polcokon az eladás fokozása érdekében. A rendszer ismeri a termékek méreteit, ezzel elkerülhető a zsúfoltság, és a vásárlók is kényelmesebbnek érzik a bolti környezetet. Ugyanakkor a szoftver a fogyasztói adatok alapján jelzi, mikor érdemes utánrendelni, hogy elkerülhető legyen a túlzott raktározás, illetve a készlet idő előtti kifogyása.

További példák: *okoshűtő*, *okosbicikli*, *okosóra*, *okossütő*, *okoslámpa*, *okosgrillsütő*, *okosotthon*. Ezek a szavak még nincsenek szótározva. Az *okos-* ezekben az esetekben nem alkalmi jelzőnek, hanem összetételi előtagnak minősül, ugyanis nem pusztán arról van szó, hogy az *okos-* előtaggal ellátott készülékek sokat tudnak, hanem külön típust jelölnek. Az *okostojás* természetesen egészen más. Bár ki tudja, mit hoz a jövő?

Minya Károly

Felhasznált irodalom

B. Lőrinczy Éva 1960. Szintaktikailag pontosan nem elemezhető összetett szavainkról. Magyar Nyelv LVI, 63–76.

Végtelen történet: a nyelvújulás. – Minya Károly: Új szavak II.: <http://olvassbele.com/2014/06/23/vegtelen-tortenet-a-nyelvujulas-minya-karoly-uj-szavak-ii/>

Deme László – Köves Béla (szerk.) 1967. Magyar nyelvhelyesség. Tankönyvkiadó, Budapest, 149–153.

Fábián Pál – Lőrincze Lajos 1999. Nyelvművelés. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

VISSZHANG

„Ne búsulj, Bartalis.”

Előző számunkban állandó munkatársunk, Málnási Ferenc kolozsvári tanár elemzését közöltük Bartalis János A hegyről hazatérő favágók című verséről. Ez a cikk eszembe juttatott néhány családi emléket, ezeket szeretném most megosztani lapunk olvasóival.

Kisfiú koromban gyakran előfordult, hogy ha lógattam az orromat, nagyanyám így vigasztalt: „Ne búsulj, Bartalis.” Én persze nem tudtam, ki az a Bartalis, de megfogott az alliteráció hangulata, és ettől (talán) jobb kedvre is derültem. Csak jóval később tudtam meg, hogy Bartalis erdélyi költő volt, és a biztató mondat idézet egyik verséből:

*Ne búsulj, Bartalis.
Hosszú hajad szemedre mért húzod?
Könnyeid akarod elrejtteni talán?
Kár, kár keseregni. Jegyezd jól meg ez ígét!*

Ekkor azonban nagyanyám már régen nem élt, nem tudtam vele megosztani felfedezésemet.

Az idézett sorok egy furcsa című vers, a 154×28 kezdetén olvashatók. A versben így tér vissza ez a motívum:

*Ki tudná fejből megmondani kivüled, csaknem gépiesen:
Százötvennégyezer huszonnyolc, hogy 4312.*

A különös cím magyarázatát N. Tessitori Nóra, a jeles erdélyi előadóművész így fedi fel az első Bartalis-kötethez írott bevezető tanulmányában: a fiatal költő „kenyérkereseti célból a kolozsvári »Karolina« kórház ételmezési osztályában vállalt tisztviselői állást, [...] ő számította ki [...] a kórház betegei és személyzete számára szükséges tej-, hús- és kenyérmennyiséget. [...] az ápoló apácák és a személyzet száma állandó volt: 154 embert tett ki, s a nekik kiszabandó húsmennyiség fejénként 28 deka volt, tehát 154×28 naponta = 4312 deka húst tett ki”.

Nem célom ezúttal se ennek a versnek, se más Bartalis-verseknek az elemzése, csak annyit fűznék hozzá a fentiekhez, hogy a húszéves költőnek ez a verse korai példája a huszadik

századi költészetben később oly nagy jelentőségre szert tevő ún. önmegszólító verstípusnak (amelyről, elsősorban József Attila kapcsán, Németh G. Béla tett közzé alapvető tanulmányt).

Bartalis csak 33 éves korában, 1926-ban tudta megjelentetni első kötetét az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában Hajh, rózsafa címmel. A megkapó szépségű bibliofil kiadványt Kós Károly tervezte és illusztrálta. Ebből a kötetből idéztem az eddigieket. Mégpedig egy olyan példányból, amelynek belső címlapján a költő keze írásával az alábbi dedikáció olvasható:

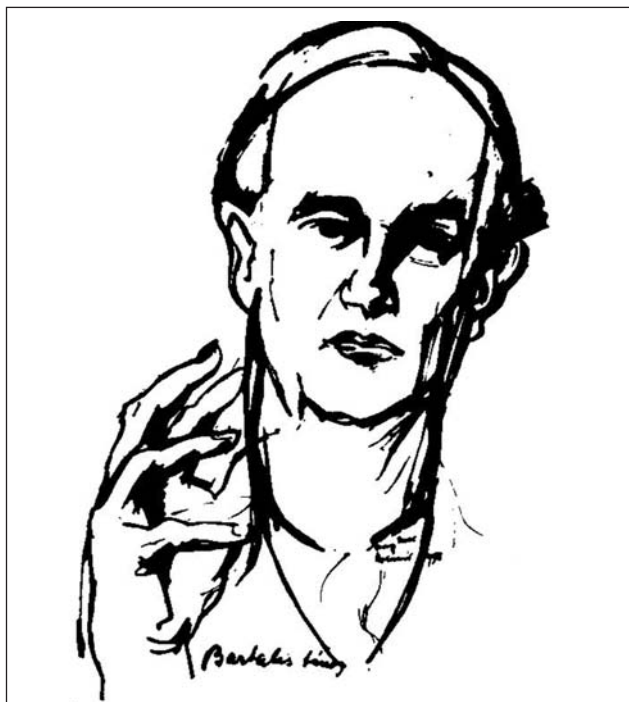
Budapest 933, VI. 1.-én | a Könyvnap emlékéül | Bertalan István urnak | testvéri üdvözléssel: | Bartalis János

Mint ismeretes, a könyvnapot (később -napokat, az utóbbi évtizedekben: ünnepi könyvhetet) Supka Géza kezdeményezésére 1929-ben rendezték meg első ízben; az 1933-as tehát már az ötödik könyvnap volt. Ezen az eseményen, feltehetőleg az Erdélyi Szépmíves Céh sátrában keletkezett az ajánlás.

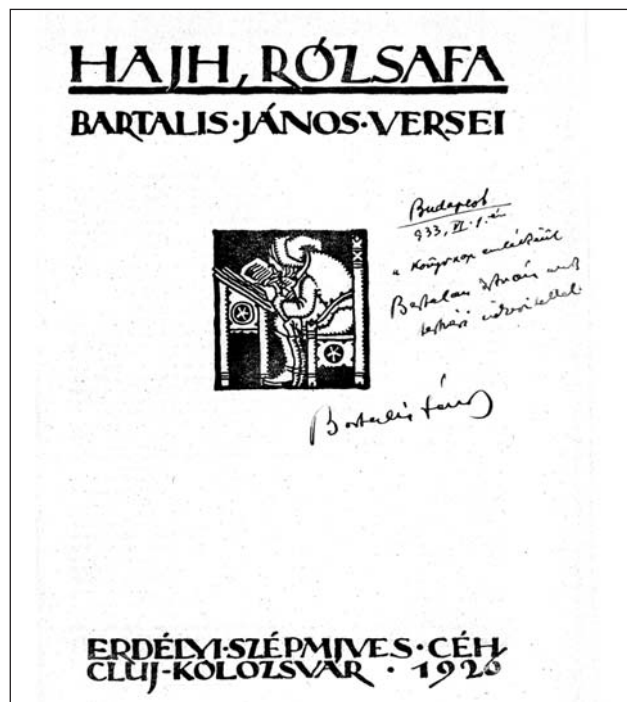
Ebben a családi vonatkozás annyi, hogy dr. Bertalan István ügyvéd, közgazdász, ez idő tájt a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara titkára a nagyapám (édesanyám nevelőapja) volt. Mint Nagybánya környéki születésű művelt értelmiségi kötelességének érezte, hogy tanácsaival, kapcsolataival segítse az erdélyi magyar írók hazai megismertetését. Ezt nyugtázza Bartalis János dedikációjában a „testvéri üdvözléssel” kifejezés.

Bertalan Istvánnak, az erdélyi írók budapesti pártfogójának működése egy másik cikk témája lehetne (talán lesz is). Most azzal zárom soraimat, hogy nagyapámat személyesen, sajnos, nem ismerhettem, mert születésem előtt három évvel, 1945 januárjában egy bombatámadás során életét vesztette (ennek éppen most, a múlt hónapban volt kerekén hetven éve). De a Bartalis-vers üzenete nagyanyámnak, az ő özvegyének közvetítésével eljutott hozzám. Ne búsuljunk hát, hanem olvassuk és szeressük az erdélyi költő verseit.

Kemény Gábor

Bartalis János (Nagy Imre rajza)

Bartalis János dedikációja 1933-ból

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Készül a Nagyszótár 6. kötete

Az előzetes számítások szerint a soron következő szótári kötet mintegy 4500 címszóval bővíti azt a 15 000 címszónyi, az *a¹*-től *dézsma*szedőig terjedő anyagot, amely 2006 és 2013 között négy kötetbe rendezve látott napvilágot. Az alcímszavak százalékos aránya talán valamivel nagyobb lesz a megszokottnál, mivel csak az *el* (határozószó és igekötő) szócikke is kb. 450 alcímszót tartalmaz (például: *elagyabugyál, elhajózik, elhint, elkaparint, eltársalog, elvegyít*). Ez a Nagyszótár (rövidítve: Nszt.) eddigi legerjedelmesebb szócikke, több mint 40 értelmezett egységet foglal magában. Utalóblokkjában további 150 olyan ígére taláunk utalást (például: *elfejelel, eliszogot, elkocsikázik, ellohol, elparlagosodik*), amelyek zöméről elmondható, hogy bár a Magyar értelmező kéziszótár címszavasította őket, az Nszt.-ben önálló címszóként való kidolgozásuktól eltekin-tünk, mégpedig azért, mivel transzparens, azaz könnyen visszafejthető jelentésű összetételek, vagy az előfordulási adataik szórványosak, esetleg szövegadatbázisainkból nem is adatolhatók.

A 6. kötet első szócikke a *dia* lesz, az utolsó pedig – leg-alábbis most úgy tűnik – az *elzúg*. E két szócikk között – a 700 önállóan kidolgozott *el*- igekötős ige mellett – megtaláljuk majd többek között a *differenciálhányados*, a *diktum-faktum*, a *doku*, a *donquijotizmus*, a *dzsindzsás* és az *elefánttetem* szócikkét is. Utóbbiról ma már nyilván kevesen tudják, hogy a régiségben az elefántcsont szinonimája volt (például: „egy elefánttetemből való skatulyából nagy értékű arany, ezüst ötvösműveket válogatott ki”).

Ahogy az eddigi kötetekben is, a címszavak bizonyos kategóriáit, például a szín-, az anyag- vagy a népneveket, valamint az állat- és növénynevezéseket formalizált módon, egységesítve dolgozzuk ki. A standardokhoz, az előre megadott jelentésstruktúrákhoz való igazodás lehetővé teszi, hogy adott esetben olyan jellegzetes fajnévi szókapcsolatok is megtalálják a helyüket mind az alaptag, mind a bővítmény szócikkében, mint a *fehér gólya*, a *tavaszi hérics* vagy a *verőköltő bodobács*, illetve azt is, hogy a ritkább, kevésbé jellemző anyagnevek (például: *ében, éger*) esetében se maradjon el azok melléknévi szófaji csoportjához való kidolgozása, így a melléknévi jelleg példákvaló illusztrálása.

A 6. kötetben a növénynévi címszavak száma közel ötven lesz, azonban majdnem egyharmaduk két előtagi bokorba, a *disznó*- és az *eb*- bokorcímszó szócikkébe kerül be (így alcímszó lesz például a *disznódinnye* és a *disznórépa* vagy az *ebcsipke* és az *ebzeller*). Az állatnevek száma ennél jóval kisebb – a *dögötől* a *dögkeselyűn* át az *elefántfőkéig* alig haladja meg a húszat –, ám ezek mindegyike önálló címszó lesz.

Miközben hónapról hónapra szócikkek százait kell megírunk, a forrásainkkal való bíbelődés is komoly terheket ró ránk. A nagyszótári munka mindennapjait jelentő szócikkírás és szerkesztés mellett 2014 őszétől a 2015. évre is átnyúlóan legfontosabb szövegadatbázisunk, a Magyar történeti szövegtár aktualizálásával is foglalkoznunk kell. A szótári osztályi szakzsargonban csak korpuszként emlegetett, 2500 szerzőtől mintegy 22 000 szemelvényt, összesen több mint 27 millió szót tartalmazó gyűjteményben jelenleg még csak 1772 és 2000 között keletkezett szövegek találhatók, így a bővítéssel, a korhatáremeléssel nem várhattunk tovább.

A szükséges számítások elvégzését és a statisztikai elemzések elkészítését követően rendelkezésünkre álltak

azok a számok, amelyek megmutatták, hogy a Magyar történeti szövegtárat a 2001 és 2010 közötti évtized vonatkozásában milyen típusú művekkel és mekkora terjedelemben kell kiegészítenünk. A mintegy 2,5 millió szónyi bővítés szaknyelvi megjelölésű szövegeinek kiválasztásához szaklektoraink segítségét is kértük, a szépirodalmi és sajtónyelvi szemelvények összeválogatását azonban az osztály munkatársai végezték el. Az Nszt. szakmai lektorai sokszor nem csupán javaslatokat tettek, hanem még saját könyvtárak darabjait is rendelkezésünkre bocsátották. Ez igen komoly támogatást jelentett, hiszen egy papíralapú dokumentum beszerzését követően még jó néhány lépésre kerül sor, amíg annak szövege a Magyar történeti szövegtár szerves részévé válik. Ugyanis egy-egy olyan korpuszfájl, amelyből már most is 21 939 darabot gondozunk, és amelyből – a 2001 és 2010 közötti szövegekkel való bővítés kapcsán – egy-két ezernek az előállítására még most is várat magára, csak az elektronikus állományok többszöri konvertálásával készíthető el. Ha viszont egyszer túljutunk ezen a sok aprómunkán, akkor a szövegtárban lesznek majd szemelvények például az Ujhelyi Péter szerkesztette, *A Kárpát-medence állatai* című enciklopédiából, a Bóhm József, Buócz Zoltán és Szarka Györgyi által összeállított, *Kavicsbányászati technológiák* című munkából, Szokol-csai Attilának *Az 1956-os forradalom és szabadságharc* című kötetéből, Ángyán József *Az európai agrármodell* című könyvéből vagy a Kiefer Ferenc szerkesztette *Magyar nyelvből*.

A fent ismertetett korpuszfájlok tételes nyilvántartása mellett az Nszt. másod- és harmadrendű forrásairól is részletekbe menően tájékozódhatunk az nszt.nyttud.hu webcímen a Forrás- és névjegyzékek menüpontot választva. A második legfontosabb forrásunknak számítót archívális cédulaanyag közvetve ugyanazoknak a kritériumoknak felel meg, mint a Magyar történeti szövegtár szemelvényei – azaz visszakereshető, nyomtatott időszaki kiadványban vagy könyvben publikált szövegrészletek alkotják. A már említett webcímen egyébként az öt-hatmillióra becsült cédulaanyag betűrendbe sorolásának végzetével begépelt szójegyzék minden egyes lapja megtalálható, megtekintésükhöz csupán Az archívális cédulagyűjtemény címszójegyzéke menüpontra, majd az ábécé kiválasztott betűjére kell kattintanunk.

Harmadlagos forrásaink, a cédés adatbázisok ebben a tekintetben speciálisak: ezeket ebben a formájukban nyomtatásban nem, csak elektronikus adathordozón hozzák kereskedelmi forgalomba (ilyen például a Magyar Hírlap 1994 és 2000 közötti összes számát tartalmazó gyűjtemény, amelyből az eddig megjelent kötetekben több mint 9000 alkalommal idéztünk, vagy a Nyugat minden évfolyamát magában foglaló kiadvány, amelyben 6000-nél is többször találtunk jól használható példamondatot).

Az egyedi azonosítóval ellátott cédulás forrásaink száma folyamatosan gyarapszik, számuk ma már 7500 körüli. Mivel az archívális cédulaanyagban fellelt adatok könyvtári ellenőrzése igen sok időbe telik, az elmúlt évek során igyekeztünk minél több művet elektronikus formában beszerezni, hogy az idézni szándékozott szövegek visszakeresését minél könnyebbé tegyük. Ebben a Google-nak a books.google.com webcímen elérhető szolgáltatása volt nagy segítségünkre, ahonnan több mint ezer pdf-fájl töltöttünk le, lehetővé téve így az olyan nehezen elérhető könyvekben való azonnali szövegellenőrzést is, mint Mészáros Ignác *Kartigamja* (1772), Thewrewk József *A korlátlan törvénytannulója* (1833) vagy Jókai Mór összes műveinek ún. Nemzeti kiadása (1894–1898).

Simon László

A szerző a Szótári Osztály tud. segédmunkatársa. (A szerk.)

Kérdések és válaszok

Helyes-e, ha egy El Kazovszkij műveiről szóló tanulmánykötet alcíme így fest: *El Kazovszkij-tanulmányok*? Jó-e a kötőjel, illetve nem azt sugallja-e, hogy Kazovszkij írásait tartalmazza a könyv?

A kötőjeles írásmód azt jelzi, hogy a tulajdonnév és a hozzá kapcsolódó köznév nyelvtani viszonyban van egymással, azt viszont nem mondja meg, hogy milyen is ez a kapcsolat. Általában a szöveggörnyezet egyértelművé teszi. Egy példával (*Balassi-strófa*) megvilágítva: *szívesen olvasom ezt a Balassi-strófát* (Balassi által írt vers egy bizonyos versszakát); *a Balassi-strófa nem nagyon bonyolult* (Balassiról elnevezett versszak, versforma). Így az El Kazovszkij által írt tanulmányok és a róla szóló tanulmányok írásmódja egyaránt kötőjeles, bár az első jelentés könnyebben eszünkbe jut. Egyértelművé lehet tenni a szöveget a szerkezet jelöltté alakításával: *El Kazovszkijről szóló tanulmányok* (*Tanulmányok El Kazovszkijről*); *El Kazovszkij tanulmányai*.

Melyik a helyesen írt kifejezése ennek a manapság sokat hangzottatott fogalomnak: *életközépi válság* vagy *életközépi válság*? Az interneten mindkét írásmód megtalálható a pszichológiai témájú oldalakon is.

Az ingadozó használatot a *közép* szó toldalékolása okozza. A *közép* szó olyan ragozási csoportba tartozik, amelyben a szó belseji hosszú magánhangzó egyes toldalékok előtt megrövidül: *madár – madara, közép – közepe*. Az -i képző eredetileg a *közep* szóalakhoz kapcsolódik, így a *közepi* változatból az -e kiesésével jön létre a *középi* szóalak. A Magyar Nemzeti Szövegtár adatai szerint szóösszetételei tagként is előfordul: *nyárközépi, századközépi, hétközépi*. Az eredeti, szótári tőhöz kapcsolódva alakult ki a *középi* változat, pl. *századközépi*. Az *élet-* előtaggal is létezik mind a két változat (*életközépi, életközépi*), de az értelmező és helyesírási szótárak nem tartalmazzák egyiket sem. A kérdezett szóalakok nagyjából azonos arányban fordulnak elő az internetes találatok szerint. A vizsgáldás alapján kimondható, hogy mindkét változat helyes, de egy szövegen belül érdemes következetesen az egyiket használni.

Mi a kampec szó etimológiája?

A *kampec* szó a Magyar értelmező kéziszótár szerint talán német eredetű (a bizonytalanságot a szótár kérdőjel kitételével jelzi). A szó a héberből a jiddisen keresztül jutott a németbe, onnan pedig a magyarba. Az etimológiai szótárak megadják a német *ka(p)pores* 'halott, vége van' jelentésű szót, s ezt vezetik vissza egy héber szóra.

Mondunk olyat, hogy rőtörös? Vagy ez tautológia?

A *rőt* szótári jelentése: barnászörös, vörhenyes. A *rőtarna* szótározza van, a *rőtörös* nem, ennek ellenére 14 ezernél is több találat van rá az interneten. A színárnyalatoknak ezer változata van, ezért a szót jónak tartjuk, s ebben megerősít bennünket az is, hogy Ady Endre is használta: *Önök, kik most tárlatokra járnak, húsz évvel ezelőtt nem láttak rőtörös eget, violás rétet, kék ugart s effélet. Ma látnak...*

Hogyan kell helyesen írni (egybe, kötőjellel, külön) az idegen nyelvi referens kifejezést?

A helyes írásmód a különírás: *idegen nyelvi referens*. Az *idegen nyelvi* szókapcsolat egy melléknévképzővel bővül (*idegen nyelvi*), ilyenkor a különírást megtartjuk. Ez a melléknévi szerkezet egy főnév (*referens*) jelzője, a különírás továbbra is megmarad: *idegen nyelvi referens*. Hasonló példák: *idegen nyelvi lektorátus, idegen nyelvi oktatás, idegen nyelvi szakosztály*. (Osiris-Helyesírás, rövidítve OH. 833.)

Emeljük poharainkat, kivonták a kardjaikat, nem adták a házaikat, ne hagyják el otthonaikat stb. Amennyiben több embernek 1-1 db azonos tárgya van egyénileg, és erről beszélünk,

nem pedig egy-egy ember több dolgáról, nem lenne-e helyesebb úgy mondani, hogy *ne hagyják el otthonukat, kivonták a kardjukat stb*?

Ezekben az esetekben az egyes szám a magyarosabb: *emeljük poharunkat, kivonják a kardjukat, nem adják a házuikat, ne hagyják el otthonukat*. (Vö. egyes szám kedvelése, Balázs-Zimányi: Magyar nyelvhasználati szótár, 60.)

A kötet 2013-ban megnyerte/elnyerte a legszebb mesekönyv díját. Ebben a mondatban az elnyer vagy a megnyer ige használata a helyes?

Az *elnyer* 3. szótári jelentése: megérdemelt elismerésként, illetve következményként végre megkap valamit: *elnyerte méltó jutalmát* vagy *büntetését* (ÉKsz. 283), ezzel szemben a *megnyer* 2. szótári jelentése: nyereményként meg-

kap valamit: *megnyeri a főnyereményt* (895). Ebből következően a díjat nem *megnyerik*, hanem *elnyerik*.

A tulajdoni lap pótlására szolgáló eljárás tulajdonilap-pótlási vagy tulajdoni lap pótlási eljárás? Lehet-e két jelzőt tartalmazó szerkezet esetén alkalmazni a 6:3 szabályt?

A szerkezet így épül fel: *tulajdoni lap + pótlás(i) + eljárás = tulajdonilap-pótlási eljárás*. Értelemszerűen a 3 szóból álló, 6 szótagnál hosszabb szavak esetében érvényesül az ún. 6:3-as szabály (AkH. 138.).

Helyes-e a pulicka szó (tengerilisztből [kukoricalisztből] készült kásás étel)?

A kérdezett szó a szótárakban *puliszka* alakban szerepel, de némelyik szótár alakváltozatként, tájnyelvi változatként megemlíti a *pulicka* szóalakot is. Ha fontos a tájnyelvi jelleg érzékeltetése egy adott szövegben, akkor a *pulicka* változat is alkalmazható.

A nagydarab kifejezés egybeírva csak személyre használható? Mondhatjuk-e, hogy egy nagydarab mappába csomagolta a rajzait?

A *nagydarab* melléknév a Magyar értelmező kéziszótár meghatározása szerint személyekre vonatkozik: „Magas termetű, erős, erős testalkatú személy, különösen férfi.” A mappára inkább az *óriási, ormótlan, hatalmas* melléknevek vonatkozhatnak.

Kérem, tájékoztassanak a Borostyánkőút helyes írásmódjáról (egy történelmi témájú szöveg magyarra fordításához lenné rá szükségem).

A *borostyánkőút* mint köznévi (az az út, amelyen a borostyánkővet szállították) kisbetűvel kezdődik, és egybe van írva. (Ha borostyánkővel burkolt út lenne, akkor: *borostyánkő út*, vö. OH. 531.) Ha egy városban utcanév, akkor: *Borostyánkő út*. Végül elképzelhető szimbolikus használata, az északot és délt összekötő *Borostyánkőút* formában is (ahogy azt az e-nyelv.hu egyik rovatában is használjuk, <http://e-nyelvmagazin.hu/2013/04/01/koszonto/>). Történelmi munkában a konkrét útra vonatkozóan a *borostyánkőút* formát javasoljuk.

Ha az iPod, iPhone szóval kezdjük a mondatot, akkor nagy I-re kell cserélnünk az első betűt?

A magyar helyesírási szabályzat a kérdezett jelenségről még nem rendelkezik. Általánosságban a nagybetűs mondatkezdésnek pragmatikai oka van: tagolja a szöveget, és a mondatzáró írásjellel együtt kijelöli a mondathatárt. Az *iPod*, *iPhone* alakban rögzített márkanévek megőrzése érdekében a mondatot át is lehet fogalmazni, hogy ne kerüljön a kérdéses szó mondatkezdő helyzetbe, pl. a szó előtti névelővel: *Az iPod vagy az iPhone használata egyre inkább terjed*.

Hogyan írjuk helyesen a filozófia világnapja elnevezést? A Filozófia Világnapjaként találkozni vele a leggyakrabban.

Mivel nem intézményszerű rendezvényről van szó, a helyes forma: *a filozófia világnapja*, vö. *a magyar nyelv hete* (AkH. 146.).

Összeállította:
Dede Éva

Fej(ezet)ek a nyelvészet történetéből

Nyelvészportrék

Szépe György tanár úrral utolsó beszélgetéseink egyike a Károlyi étteremben volt. Bölcsessége, pontos ítélőképessége már örökké hiányozni fog. Örömmel vettem kézbe a részben általa tervezett-korrigált, részben a halála miatt a szerkesztőre és lektorra (Szöllősy Éva és Terts István) maradt munkát. A tudománytörténet legalább annyira fontos, mint maga a tudomány. A tudomány ugyanis „közösség által elismert” ismeret, s emiatt aligha mindegy, hogy milyen is az a közösség. Szépe György tanár úr nemcsak szívesen mesélt kortársairól, hanem tanította is kortársait: „A pécsi egyetemen a nyelvészeti doktori iskolában többször adtam elő a XX. századi nyelvészet történetét. Egyszer csak azt vettem észre, hogy a kurzus tartalmát jobban kifejezi, ha a XX. századi nyelvészek történetének nevezem el. Utóbb Fej(ezet)ek a nyelvtudomány történetéből lett a címe.” A kötet koncepcióját maga Szépe György alkotta meg a beszélde sokszínűség jegyében. Portréinak egy része nekrológ: Hegedűs Lajos, Juhász Jenő, Kniezsa István, Arany A. László, Szende Aladár, Fónagy Iván, Keresztes Kálmán, Nagy Károly, Zsolnai József. Egy másik nagy csoport a megemlékezéseké: Tamás Lajos, Telegdi Zsigmond, Gáldi László, Hutterer Miklós, Antal László, Szabó Zoltán, Herczeg Gyula, Vekerdí László. Harmadik csoport az önálló tanulmány: Arany János, Hankiss János, Laziczius Gyula, Brassai Sámuel, Comenius, Karácsony Sándor, Lotz János, Hajdú Péter. A negyedik csoport az emlékkönyvbe készült írások: Eckhardt Sándor, Szentágothai János, Kéző Balázs, Kontra György, Papp Ferenc. Végül kettő vagy egy portré származik más-más műfajból: Roman Jakobson, Fabricius-Kovács Ferenc (utószó), Simonyi Zsigmond (előszó), Rubinyi Mózes (köszöntő), Fodor István (laudáció). Szépe György sokszor és szívesen nyilatkozott meg kollégáiról. Például a 70. születésnapjára készült Színes eszmék nem alszanak... című kötetben is (szerk.: Andor József–Szűcs Tibor–Terts István, Lingua Franca Csoport, Pécs, 2001). Itt közvetlen kollégái közül örököltette meg mini-portrékban: Ferenczy Géza, Kelemen Józsefet, Kubinyi Lászlót, S. Meggyes Klárát, O. Nagy Gábort, J. Soltész Katalint, Szántó Évát, Uray Gézát, Ország Lászlót... és persze még sokan másokat. Egyáltalán nem véletlen, hogy most a P. Balázs Jánosról szólót idézem: „Magyar nyelvtörténész, szótárkészítő és rendkívüli szorgalmú (magyar és latin) filológus. Felvidéki magyarként indult; az intézetnek alighanem a legszerényebb munkatársa volt. Sérülékeny egészségi állapotában – a saját körében – feltehetően hibátlan kutató volt. Mintha kiváló nyelvész fia valószínűleg meg álma.”

Egy Budapest–Miskolc vonatúton olvasom a Nyelvészportrékat. Megelevenedik a nyelvtudomány-történet, van, akiről ezt-azt tudok, másokról Szépe tanár úr rajzolja meg, kerekíti ki a képet. Hallatlanul érdekes olvasmány. Hallgatóim nem nagyon tudják, nem is nagyon értik. Ha az órán megemlítem – mondjuk – Antal László, Zsilka János, Rácz Endre, Fábíán Pál, Kálmán Béla vagy Szépe György nevét (a mai magyar nyelvészek túlnyomó többsége tőlük tanulta a tudományt), hallgatóim arcán a tökéletes üresség. Mintha afrikai költőket sorolnék... Pedig ezek az emberek, mondhatnánk, „óriások”, itt jártak nemrégiben közöttünk. És ilyenkor arra gondolok, ahogy kitesszük lábunkat az egyetem kapuján, pontosan ilyen úr marad utánunk. Nincs mit tenni. De akit legalább érdekel, olvassa Szépe tanár úr könyvét: Nyelvészportrék.

Én is hallottam, sokszor szoktam mondani, Szépe tanár úrnak is mondtam, hogy a mai magyar nyelvtudomány kinek (Szépe tanár úrnak) a köpönyegéből bújik elő. Most kiderül,

hogy a köpönyeget Telegdi Zsigmondra, az MTA Nyelvtudományi Intézetében általa vezetett általános és alkalmazott nyelvészeti részleg vezetőjére testálja: „sok minden (és sok mindenki) »ezen köpöny alól bújik ki«”, 115. oldal). Persze tudjuk, hogy a mondás végső soron Gogolra utal.

Olvashatunk gyönyörű mondatokat Szépe tanár úr könyvében: az alkalmazott nyelvészet problémamegoldó kutatás, akciókutatás (127), Comenius kapcsán fejti ki, hogy létezik a „nyelv segítségével történő gyógyítás” (137). Szépe György még a tudományos hatalommal szemben is igazságot szolgáltat, például Simonyi Zsigmondnak (idézet Király Györgytől): „az Akadémia, mely oly bölcs tartózkodást tanúsított a Károlyi-forradalom és a proletárdiktatúra túlzásaival szemben, mégis belesodortatta magát az ellenkező szélsőségbe, s nem átalított fölszines gyanúsítások alapján kizárási indítványt tenni Simonyi Zsigmond ellen, aki lankadatlan munkásságban töltött életét a magyar nyelv ügyének szentelte” (158). Két helyen is visszatér Karácsony Sándor alakja, a „karácsonyi pedagógiai szemlélet”, amely nyilvánvaló hatással volt Szépe Györgyre is: „Engem, Karácsony Sándor debreceni diákját, hosszú időn át kísértett az ő nyelvészeti munkásságának problémája. Folyamatosan csodálkoztam azon, hogy a nyelvészet – és a magyarországi kultúra – történetével csekély ismeretségben álló nyelvészek (hadd ne soroljam őket) időnként értetlenségüket fejezik ki Karácsony Sándor nyelvi vonatkozású gondolatával kapcsolatban.” Majd Karácsony „tudományos, kulturális, pedagógiai és spirituális” utakat törő szerepét említi (236).

Szépe György Keresztes Kálmánról írja, hogy „Mosolyogva szolgálta egész életében a filológiát (hangsúlyozva az eredeti görög szó első tagját: *philein* 'szeretni')” (258). Én tudom, mert sokat beszélgettem vele, hogy ezt magáról is gondolta... (Szépe György: *Nyelvészportrék*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2013.)

Nyelvművelők vallomásai

Csak embereken, személyiségeken és a megértés nyelvén közlekedik a hagyomány, s ezáltal öröklődik a kultúra – de szerintem a tudomány is. Kellenek a közvetítők, és a közvetítők közvetítői is. Az Anyanyelvápolók Szövetsége kiadásában megjelent az Otthon a szavakban (Nyelvművelők vallomásai) című kötet – ha jól számoltam – 92 nyelvész, nyelvművelő, anyanyelvápoló önportréjával. Az életrajzi vallomások az Anyanyelvápolók Szövetségében működő ifjúsági tagozathoz és Beszélni nehéz!-körökhöz kapcsolódó idősebb-fiatalabb személyiségekről szólnak: van köztük országos hírű egyetemi tanár (pl. Nyirkos István), többségük azonban a „mozgalom” motorja, rendszerint általános és középiskolai tanárok, és olyan fiatalok, akiket nem a nyelvészet (nyelvtudomány), hanem csak az anyanyelvápoló munkában megtalált közösség szelleme kapcsol össze. Elgondolkodtató olvasmány, hogy hogyan válik valaki anyanyelvápolóvá, hogyan lesz az anyanyelvápolás élettevékenységgé, fő cselekvési területté, hogy milyen eszmék-ideológiák társulnak hozzá. Azt hiszem, hogy a legfőbb feladat a tudományos tevékenység és minőség, valamint a társadalmi anyanyelvápoló munka közötti kapcsolat, híd megteremtése. De ehhez mindkét részből el kell kezdeni építeni a pilléreket. Ha Szépe György könyve kapcsán azt említettem meg, hogy a mai – akár magyar szakos – egyetemistát a tökéletes homály jellemzi közelmúltunk tudománytörténetével kapcsolatban, akkor azt is meg kell említeni, hogy az Anyanyelvápolók Szövetségében rendszeresen folyik az anyanyelvápoló tevékenység nagy alakjainak, apostolainak a kultuszteremtése. Aligha van fiatal anyanyelvápoló, aki ne tudná, hogy ki volt Péchy Blanka és Deme László, s mi volt az utolsó üzenetük („Folytassátok!” – „Folytassátok, ameddig lehet!”), hiszen életük eseményeit filmre vették és rendszeresen lejátsszák a rendezvényeken. Hogy is kezdtem? Csak embereken, személyiségeken és a megértés nyelvén közlekedik a hagyomány, s ezáltal öröklődik a kultúra... (Otthon a szavakban. Nyelvművelők vallomásai. Szerk.: Pecnyik Ibolya. Anyanyelvápolók Szövetsége, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2013).

Balázs Géza

Hatvanöt év a katedrán

Beszélgetés Szathmári István professzorral

B. G.: – Professzor úr, 90 évesen ma is tart szemináriumot az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Hány tanévet szolgált végig?

Sz. I.: – 2015. február 20-án töltöm be 90. életévemet. 1948 szeptemberétől eddig 65 éven át tanítottam: az alaphelyem az ELTE volt és maradt – hála Istennek – a mai napig. Ahogy mondani szoktam, én a tanítással meg vagyok áldva, és – a negatív oldalt tekintve – verve is. Szinte nem tudom abbahagyni, most is a szeminárium órán érzem jól magam igazán.

– Gyakran emlegeti szülőföldjét, Kisújszállást...

– Egész életemben „hazatartottam” (a rádióban gyakran beszéltem szülővárosom nyelvééről, szokásairól; a minden évben megjelenő Nagykun Kalendáriumba sok cikket írtam; aztán évenként elváltam a Kazinczyról elnevezett Szép magyar beszéd versenyének a zsűrizését, és ugyanakkor megfelelő előadást is tartottam). 2008-ban Kisújszállás díszpolgára lettem.

– Mit nyújtott a város későbbi tanulmányaihoz?

– Az elsőtől az ötödik osztályig az elemi iskolában kiváló tanítói voltak. Nemcsak rendre, tisztességre neveltek bennünket, hanem szigorúan megkövetelték minden tárgyból az ismeretek biztos elsajátítását. Ma is csodálkozom például azon, hogy a nyelvtani elemzésen belül már harmadik osztályos koromban biztosan meg tudtam különböztetni a szófajokat (akkor beszédrészeknek mondtuk őket) és a mondatrészeket. Aztán a beszéd- és értelemgyakorlati órákon megtanultuk élőszóban elmondani gondolatainkat, de tanítóink az írásbeli fogalmazásra is sokat adtak. Az elemiben szerzett nyelvtani-nyelvi ismereteket, egyáltalán a nyelv, a nyelvek világába való bepillantást tágitotta tovább a középiskola. A kisújszállási Református Gimnázium a legjobbak közé tartozott: a tantestületnek több mint egyharmada úgynevezett tudós tanár volt a szó legszigorúbb értelmében. A nyelvi szerkezetek sajátosságainak, összefüggéseinek a szilárdabb megismerésében rendkívül sokat segített a latin tanulása (nyolc éven át, az első két osztályban nagyobb óraszámban), majd a német és a francia nyelv. Nyelvünk szépségét, sokszínűségét, használatbeli funkcióit Arany Toldijának egy egész éven át tartó tárgyalása, a stilsztika, a retorika, a poétika, valamint az irodalomtörténeti órákon folyó elemzés mutatta meg igazán. Mindezt csak megtették olvasmányaim: Gárdonyi, Jókai, Mikszáth, Móricz, a népi írók művei, aztán Victor Hugo, Tolsztoj és a többiek. 1945 tavaszán, a háború miatt egy fél éves késéssel a Debreceni Egyetem magyar–francia–német szakán kezdtem meg tanulmányaimat.

– Mit tart a nyelvtudomány művelésében a legfontosabbnak?

Foto: Haader Lea

Névjegy

Dr. Szathmári István professor emeritus. Kisújszálláson született 1925. február 20-án. 1948-ban magyar–francia–német szakos tanári diplomát szerzett a Debreceni Egyetemen. 3 évig középiskolában tanított, majd 4 évig az Idegen Nyelvek Főiskoláján a magyar tanszéket vezette. 1955-től az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékének tanára (14 évig tanszékvezető), 1996-tól professor emeritusként tanít ugyanott. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának 6 évig dékánhelyettese, 4 évig dékánja volt. 1983-tól 1989-ig a Helsinki Egyetem vendégprofesszora. A kandidátusi fokozatot 1964-ben, az MTA doktora fokozatot 1996-ban szerezte meg. Fő tudományos területei: a magyar irodalmi nyelv (sztenderd), a funkcionális stilsztika és stilstörténet; a felvilágosodás és a XVIII. század nyelvi élete; nyelvtudomány-történet. Több mint húsz könyve és több száz tanulmánya, cikke jelent meg.

– Ha röviden akarnék válaszolni, azt mondanám: a filozófiát. És én ezt elsősorban a nyelvtörténeti kutatás közben sajátítottam el. Jelenti ez mindenekelőtt a tények tiszteltét, a problémák felismerését, az előzmények felderítését, a pontos hivatkozást, a világos előadásmódot, természetesen az új módszerek megfelelő felhasználását, és szinte alapkövetelménynek tartom azt, hogy minden problémának utána kell járni.

– A nyelvtudomány mely területeivel foglalkozott professzor úr, és melyik bizonyult legkedvesebbnek?

– Felsorolom őket: a magyar irodalmi nyelv (sztenderd) története; régi nyelvtanaink; a magyar nyelvtudomány története; stilsztika és stilstörténet; dialektológia. Ezenkívül publikáltam a leíró nyelvtannal, a mai nyelvünkkel kapcsolatos témakörökből. Könyveim száma húsz körül van, a tanulmányok és cikkeké több száz. Legkedvesebbnek pedig a magyar nyelvtudomány-történet bizonyult. Az utóbbi négy év alatt írtam meg például a Magyar Nyelvtudományi Társaság százéves történetét. A Társaság tudniillik 1951-től, Budapestre kerülésemtől mindig közel állt hozzám.

– Kik voltak a legkedvesebb tanítványai?

– Fel se tudnám sorolni őket. De legszívesebben emlékszem vissza a 1970-ben indult és a 90-es évekre már az országnak szinte valamennyi, stilsztikával foglalkozó oktatóját magába foglaló Stíluskutató Csoportra. Létszámuk meghaladta a harmincat. Velük – kemény munkával – alkottuk meg a csaknem 600 oldalas első magyar Alakzatlexikont (2008).

– A stilsztika úgynevezett köztes tudomány, része mind a nyelv-, mind az irodalomtudománynak. Foglalkozott-e professzor úr költők, írók, illetve korstílusok, stílusirányzatok kérdéseivel?

– Igen, foglalkoztam Balassi Bálint, Vörösmarty, Arany, Petőfi, Ady, Pilinszky stb., továbbá Kossuth, Németh László, Móricz, Móra stb. stílusával, hogy csak néhányat említek. De nem maradt el a reneszánsz, a romantika, a szecesszió stb. stilsztikájának a bemutatása sem. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság meg is tisztelt a Toldy Ferenc- és az Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi osztálya a Faludi Ferenc-díj nekem ítélésével.

– Milyennek látja professzor úr a korábbi és a mai hallgatókat?

– Először is a mostani hallgatók sem tehetségtelenebbek, mint a korábbiak. Talán a mai – sok tekintetben már-már szabados és zavaros – világ hatására csökkent bennük a tudományok iránti tisztelet, és csökkent a szorgalom, a munka becsülete is. Elfelejtették továbbá a „tanulás”-t, azt, hogy bizonyos meghatározásokat, egy-egy nyelvi jelenség stb. osztályait, fajtáit nem elég megérteni, hanem pontosan meg kell tanulni. Ennek következtében nagyobb követelményekre és nagyobb szigorúságra lenne szükség általában is!

– Mikor, hogyan került kapcsolatba a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságával, az Anyanyelvi Konferenciával?

Bárzsi Géza az 1970-es első idevágó konferencián többek között találóan ezt mondta: „...a magyar öntudatot kell felébresztenünk, fenntartanunk, növelnünk [tudniillik a külföldre került honfitársaink között]. És ennek eszközei: a nyelv, az irodalom, a művészetek, a zene, ének, tánc, színjátszás s a magyar történelmi tudat ápolása.” Ezt az öntudatápolást végeztük, kezdetben Lőrincze Lajos vezetésével, konferenciáink, előadói körútjaink alkalmával és azokon kívül is, például megfelelő nyelvtanító könyvek meg szerkesztésével és folyóiratunknak, a Nyelvünk és Kultúránknak a célszerű szerkesztésével és pontos megjelentetésével. Igen eredményes volt aztán az általam vezetett Egyetemi Fórum keretében a határon túli egyetemi és főiskolai, röviden hungarológiát tanító oktatóknak a rendszeres találkozója. Felváltva időszzerű és lényeges nyelvészeti, illetve irodalmi kérdést tárgyaltunk meg, kitérve a felsőoktatás problémáira is.

Balázs Géza

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

A negyedik magyar nyelv napjának központi ünnepségét 2014. november 13-án rendezte meg az Anyanyelvpolók Szövetsége a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Az ünnepségen átadták a 2014. évi Lőrincze-díjakat **Raátz Judit**nak és **Koltói Ádámnak** (laudációjukat az ÉA decemberi számában közöltük). Első ízben **Aradi Éva** vehette át az ASZ által alapított Maróti István-díjat. A díjátadás után **Péntek János**, **Gósy Mária** és **Bence Lóránt** tartott előadást. A magyar nyelv napját fogadás zárta.

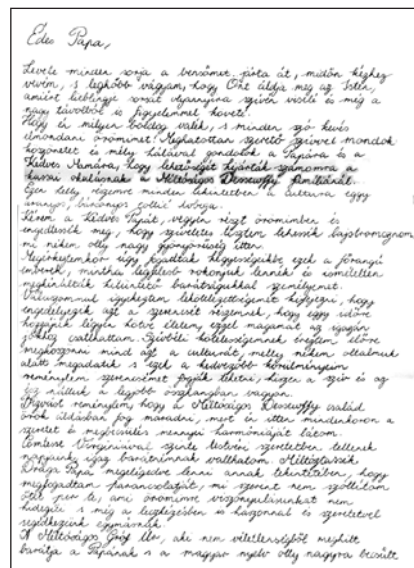
*

A 2014-ben 25. születésnapját ünneplő Anyanyelvpolók Szövetsége az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával „Mézös beszéd” címmel gálaesten köszöntötte a magyar nyelv napját a Pesti Vigadóban. A Kárpát-medencei magyar közösségek jellegzetes nyelvjárásait beszélő mesemondók, énekesek fellépésével ünnepelték 2014. november 12-én a magyar nyelv napját a Pesti Vigadóban. **Hoppál Péter** kultúráért felelős államtitkár köszöntő beszédében azt hangsúlyozta, hogy ezen a napon együtt ünnepeljük az anyanyelvünk sokszínűségében rejlő közösségteremtő erőt. „Erre az erőre nagy szükség van korunkban, mert ez belső összetartozásunk, magyar identitásunk egyik legerősebb fundamentuma” – fűzte hozzá. **Juhász Judit**, az Anyanyelvpolók Szövetségének elnöke elmondta, hogy ezen a napon mindenkit köszöntenek, akinek fontos a magyar nyelv ügye, aki félti és szereti nyelvünket, és áldozatot is képes hozni érte. Az Országgyűlés 2011. szeptember 26-án fogadta el azt a határozatot, melynek értelmében november 13-át a magyar nyelv napjává nyilvánították annak emlékére, hogy 1844-ben V. Ferdinánd magyar király ezen a napon szentesítette a magyar nyelvet hivatalossá tevő törvényt. (Az MTI és helyszíni tudósítók nyomán)

*

Írj levelet Kazinczynak! Széphalom Kazinczy Ferenc életműve, levelezése révén a levélírásnak, a kézzel írásnak is jelképes

helye. A Magyar Nyelv Múzeuma fontosnak tartja, hogy a jelenkor multimédiás, gyakorta virtuális világából egy kissé visszavezesse a fiatalokat a hagyományos nyelvi formákhoz és eszközökhöz, a tudatos nyelvhasználatához és a nyelvi örömhöz. A nyelvművészet 2014-ben harmadik alkalommal hirdette meg „Írj levelet Kazinczy Ferencnek!” című pályázatát. A diákoktól kizárólag kézzel írott leveleket vártak, Széphalomra, Kazinczy Ferencnek címezve. A témák és a levélírók, akiknek nevében levelet kellett írni: Körsi Csoma Sándor: „Ment-e a könyvek által a világ elébb?”; ifjabb Wesselényi Miklós: „Az első nyelv a magyar legyen”; Kazinczy Eugénia: „... jelenjen meg kiki maga korának köntösében”, az öltözködés és a nemzeti öntudat kapcsolatáról. A díjazottak: általános iskolások: 1. Ráfi Anna Réka (Szent Erzsébet Katolikus AI, Szentés), 2. Vörös Emese Hargita (Kodály Zoltán Enek-zenei AI, Budapest), 3. Vida Boglárka (Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola, Bodrogszerdahely); középiskolások: 1. Varga Fanni (Herman Ottó Gimn., Miskolc), 2. La-

Varga Fanni kézírásos levelének részlete

bundy Bertalan (Pócsmegyer), 3. Kecskeméti Dalma (József Attila Gimn., Monor). (PIM–Magyar Nyelv Múzeuma)

Irodalmi pályázat középiskolásoknak. A magyar nyelv napjához kapcsolódott Balatonfüred, Debrecen, Kecskemét, Gyula és Nagyszalonta város középiskolások részére kiírt közös irodalmi pályázata. A díjakat ugyancsak a magyar nyelv napján adták át. Esszé kategória: 1. Takács Gabriella (Sáránd, Bethlen Gábor Közg. Szki), 2. Rozsályi Anna és Süveges Bianka (Debreceni Egyetem Kossuth Lajos Gyak. Gimn.), 3. Józsa Anna (Debreceni Egyetem Kossuth Lajos Gyak. Gimn.). Fotó kategória: 1. Gáspár Akos (balatonfüredi Lőczy Lajos Gimn.), 2. Kun Szabó József (balatonfüredi Szent Benedek Iskola). Video kategória: 1. Gőz Márton (debreceni Hatvani István AI). (Balatonfüred Város Önkormányzata)

*

TUDEK-reflexiók. 2014. december első hétvégéjén rendezték meg Nagyváradon a Tudományos Diákkörök 15. Erdélyi Konferenciáját az Ady Endre Elméleti Liceumban. A magyar irodalom és néprajz szekció zsűrielnöként tizennégy előadást hallgattam meg – csodálattal. Irodalom és néprajz elnevezést kapta ez a szekció, bár a dolgozatok egy része valahogyan a nyelvről és a háborúról szólt inkább. A tizennégy bemutatóból az első négy helyezett kimondottan nyelvészeti megközelítést (is) alkalmazott; ezekre reflektálok most. Különös örömmel töltött el, hogy ezek a tizenéves diákok olyan kutatási témákhoz mernek nyúlni, mint a második világháború, az identitás válsága a totalitarizmusban vagy egy több mint száz éves szerelem levelezése. A Partiumi Keresztény Egyetem különdíját egy olyan dolgozat kapta meg, amelynek központi témája a nyelvi sztereotípiák vizsgálata volt. A fiatal kutatók (Pál Boróka – Tamás Anna) egy az 1900-as évek elején élő szerelmespár levelezését vizsgálták a nyelvi sztereotípiák felől. Melegséggel töltött el az esztétikai igényességgel összeállított bemutató, a fiatalok jártassága a szaknyelvi terminológiában és az a hit és csodálat, amellyel csak egy 15-16 éves lány tud beszélni a múlttól és a szerelemtől.

A második helyezést (Rancz Adrienn – Tamás Andrea) Ember az embertelenségben, avagy humánus gesztusok a II. világháború borzalmaiban c. dolgozattal nyerték el. Itt az egyik kutatási szempontot az orosz és német katonák, a barát és ellenség beszédmódjának vizsgálatára képezték. A diákok irányított interjúk kutatást végeztek, és az így összeállt narratívák alapján elbeszélői hangnemeket, agresszivitás-részvét, érdeklődő-kényszerárulók szembenállását vizsgálták, illetve a nyelven keresztül érzelmi megnyilvánulásokat.

Első helyezést ért el egy olyan bemutató, amelynek középpontjában az identitás-válság és a nyelvhasználat állt (Bíró Beáta: Identitásválság és a totalitarizmus minimalista leképezése Agota Kristof Trilógia c. regényében). A fiatal kutató arról értekezett, hogyan fosztja meg a totalitarizmus az egyént az érzelmeitől, hogyan szabályozza, minimalizálja a nyelvet, redukálja a szókincset („A szeret bizonytalan szó, nem pontos, nem tárgyilagos”; „Azok a szavak,

A magyar nyelv napjának központi ünnepsége a Petőfi Irodalmi Múzeumban

amelyek érzéseket jelölnek, igen homályosak, jobb, ha kerüljük a használatukat”).

Kissé zaklatottan hallgattam végig az előadásokat: honnan ez az érzékenység és kíváncsiság ezekben a tizenévesekben? Mert a szakszerűség amúgy tanítható, ugye. Az érzékenység és a kíváncsiság, amely mindenféle tudás és tanulás alapja kell(ene), hogy legyen. Közben eszembe jutott, hogy őket bélyegezzük X-, Y- és egyéb generációnak, vagy csak lekisebbségizzük őket, pedig hol állnak ők ettől...

Az is eszembe jutott a fiatal kutatókat hallgatva, hogy egyáltalán nem veretes, elavult az a nyelvváltozat, amelyen megszólaltak (mert az erdélyi embertől sokan ezt várják el), hanem friss, fiatalos, miközben szakszerű és igényes is egyben. És egy-egy ilyen verseny alkalmával egy kicsit meg szoktam nyugodni: mégiscsak jó helyen és jó időben élek. (*Magyarai Sára, Temesvár-Nagyvárad*)

Kiemelt anyanyelvi programok 2015 első félévében

Az Anyanyelvápolók Szövetsége, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport (2000–) és más szervezetek együttműködésében

2015. március 27–29. Szeged, Anyanyelv és hagyományápolás, Honismereti Szövetség

2015. április 23. Pápa, Református Kolégium, „Nemzetben él a nyelv”. A 48. magyar nyelv hete megnyitója

2015. május 14–17. Nagyvárad, Partiumi Keresztény Egyetem, XIII. Anyanyelvi konferencia, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

2015. június 17–21. Sátoraljaújhely, PIM–Kazinczy Múzeum, 2. nyelvészta-
bor

2015. június 19–21. Széphalom, PIM–Magyar Nyelv Múzeuma, V. anyanyelvi júnialis, Anyanyelvápolók Szövetsége

2015. június 20. Széphalom, Anyanyelv és nemzet. Lőrincze Lajos-esszékonferencia, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

Kiadványok

Adamik Tamás: Latin irodalom a kora középkorban 6–8. század. A keresztény Európa születése. Kalligram, Pozsony, 2014.

Kiss Kálmán: Tütrerebes földrajzi neveinek története. Varadinum, Nagyvárad, 2014. Partiumi Füzetek 77.

Magyar Orvosi Nyelv, 2014/1.

Murádin László: Hókuszpókusz. Nyelv-művelő írások. Europrint, Nagyvárad, 2014.

Nagy L. János: Hullámok a Weöres-tengerből. Húsz év Weöres-tanulmányaiból. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2014.

Schmidt József: A nyelv és a nyelvek. Bevezetés a nyelv tudományba. Tinta, Budapest, 2014. (Az 1923-as kiadás reprintje.)

Sokszerű nyelvészet – nyelvi sokszínűség. Írások Kolláth Anna tiszteletére. Szerk. Gróf Annamária, N. Császi Ildikó, Szoták Szilvia. Tinta – UMIZ – Imre Samu Intézet, Budapest, Alsóőr, 2014.

Stílusról, nyelvről – sokszínűen. Szikszainé Nagy Irma 70. születésnapjára.

Szerk. Dobi Edit, Domonkosi Ágnes, Pethő József. DE Magyar Nyelv tudományi Intézet, Debrecen.

Szentgyörgyi Rudolf: A Tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.

Szépe György: Nyelvészportrék. Tinta, Budapest, 2013.

Tasnádi Gábor: 1956 hűségében, avagy az ismeretlen Váci Mihály. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2014.

Felhívás

XIII. Anyanyelvi konferencia, Nagyvárad, 2015. május 14–17.

Az 1970-ben indult anyanyelvi konferenciák sorozatát 2015-ben Nagyváradon, Janus Pannonius, Pázmány Péter és Ady Endre városában szervezi meg a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. A tervezett plenáris előadások témái: Az AK évtizedei – Emlékezés az AK nagy alakjaira (Bárczi Géza, Lőrincze Lajos, Nagy Károly). A Kárpát-medencei régiók magyar nyelvi kultúrája (kutatások, eredmények). A mai magyar nyelv időszerű kérdései. A magyar nyelvpolitika, nyelvstratégia, nyelv-művelés intézményesülése. Jelentés a magyar nyelvről (2010–2015): nyelvtani változások – új szavak – neologizmusok – a magyar e-nyelv – irodalmi nyelvünk új jelenségei – a határon túli régiók magyar nyelve – a magyar nyelvi kultúra fontosabb eseményei. Kiegészítő programok: nagyváradi városnézés, kirándulás Érsemjénbe. Érdeklődés, információ: anyanyelvi@mnyknt.hu.

Az anyanyelvi konferenciák története: I. Anyanyelvi Konferencia, Budapest–Debrecen (KLTE), 1970. augusztus 1–15., II. Anyanyelvi Konferencia, Szombathely, 1973., III. Anyanyelvi Konferencia, Budapest, 1977., IV. Anyanyelvi Konferencia, Pécs, 1981. augusztus 2–8., V. Anyanyelvi Konferencia, Veszprém, 1985., VI. Anyanyelvi Konferencia, Kecskemét, 1989., VII. Anyanyelvi Konferencia, Esztergom, 1992., VIII. Anyanyelvi Konferencia, Eger, 1996., IX. Anyanyelvi Konferencia, Marosvásárhely, 2000., X. Anyanyelvi Konferencia, Révkomárom, 2005., XI. Anyanyelvi Konferencia, Budapest, 2006. augusztus 18., XII. Anyanyelvi Konferencia, Makkosjányosi (Beregszász mellett), 2010., XIII. Anyanyelvi Konferencia, Nagyvárad, 2015. május 14–17.

Második nyelvészta- bor + ötödik anyanyelvi júnialis, 2015. június 17–21.

Sátoraljaújhely–Széphalom Kazinczy Múzeum, PIM Magyar Nyelv Múzeuma

Az Anyanyelvápolók Szövetsége, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, az Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ, a Magyar Szemiotikai Társaság és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság második alkalommal rendezi meg a nyelvészta-
bort. A tábor támogatója: a Nemzeti Kulturális Alap. A tervezett előadások: 2015. június 17. Keszler Borbála (ELTE): Új helyesírás: a magyar helyesírás 12. szabályzata, Füzfa Balázs: Arany János, „a nyelv-

rontó”, A 12 legszebb magyar vers (Pusztay János előadóját). 2015. június 18. Ladányi Mária (ELTE): Modern nyelvészeti irányzatok + Előadások jelentkezés alapján; Búcsú Váradtól – egy vers sok színben (Balázs Géza és Pölcz Ádám előadóját). 2015. június 19. Baranyai Katalin (OFI): Tankönyvfejlesztés, Magyarai Sára (PKE, Nagyvárad): A magyar nyelv a külső régiókban, Dénes Ágota (Általános Iskola, Csögle): Hátrányos helyzetben – így tanítom a nyelvtant, Mínya Károly (NYF): Az új magyar nyelv – neologizmusok, Pomozi Péter (ELTE): Magyar nyelv-közösség: asszimiláció és disszimilációs stratégiák, Felnőtt vala egy édes almafa... Régi stílusú népballadánk archaikus nyelvi elemei, Pomozi Péter és Karácsony Fanni kiállítása. 2015. június 20. Emlékezés Lőrincze Lajosra, születésének 100. évfordulóján: Lőrincze Péter: Emlékeim Apám-ról, Pomogáts Béla (Budapest), Szakonyi Károly (Budapest), Kovács László (Dunaszerdahely), Fráter Zoltán (Budapest), Balázs Géza (Budapest). Kapcsolódó programok: Vadéltető verseny – Múzeumok éjszakája: találkozás Török Sophie-val és Kazinczy Ferencel, Élő Tettben ért szavak. 2015. június 21. Szabadidős programok: Kazinczy-túra, bob, libegő, drótkötélpálya.

A nyelvészta-
borba előadásokkal, hozzászólásokkal előzetesen lehet jelentkezni. A szakmai programok látogatása ingyenes. A múzeumi kiállítások látogatása belépőjegy nélkül lehetséges. A nyelvészta-
bor regisztrált résztvevői karszalaggal valamennyi helyszínen valamennyi rendezvényre és múzeumba külön térítés nélkül korlátlan számban beléphetnek. Csak program/múzeum-regisztráció: 1500 Ft. A tábori regisztráció (szállás + reggeli) 1 napra: 3000, 2 napra: 6000, 3 napra: 9000, 4 napra: 12 000 Ft. Érdeklődés, információ, regisztráció: iroda@e-nyelv.hu. Szállásregisztrációt csak a díj beérkezése után, és legfőképpen 2015. május 31-ig fogadjunk el. Ezután mindenkinek egyénileg kell intéznie a szállását.

A lapunkba szánt cikkeket Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkárnak küldjék: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 15.00–16.00 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Előfizetési tájékoztató: 2015-től az Édes Anyanyelvünk hírlapárusi terjesztése megszűnt. A lapot a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön megkapják a lap megjelenésének napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja a lapot biztosítani.

Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlaszámra. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év. – 2014. évi személyi jövedelemadójuk 1%-os felajánlásakor is gondoljanak a támogatási lehetőségre: Anyanyelvápolók Szövetsége, 1053 Bp., Károlyi u. 16. Adószám: 19663155-1-41.

Mindenekelőtt a 2014. évi 4. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Szólásokból szólást! 1. Kereket old. 2. Olajra lép. 3. Ráncba szed. 4. Dögrováson van. 5. Ágynak dől. 6. Bakot lő. 7. Ajtót mutat. 8. Nagydobra ver. 9. Tengelyt akaszt. 10. Asztalt bont. 11. Résen áll. 12. Tükkön ül. Az ezek kezdőbetűiből összeolvasható szólás: kordában tart. (Néhányan a *formában* tart mester-szólást küldték be, s ennek *f*, illetve *m* betűjére is igyekeztek megfelelő szólást találni, de ez nem teljes értékű megfejtés, mint ahogy a *formában* tart állandó szókapcsolat sem tekinthető hagyományos szólásnak.)

II. Két évforduló. 1. Kalap – páhol (püföl). 2. Hajrá – ámen. 3. Remek – korog. 4. Ab ovo – ocsmány (ordenáré). 5. Kalóz – zerge. 6. Ered – dereglye (dingi). 7. Arany – Ybl. (A zárójelben közölt mellékmegejtéseket is elfogadtuk.) A közös betűkből összeolvasható név Pákozdy Ferenc költő, a 7, 5, 2, 3, 4, 6, 1 átszortrendezés után pedig a sorok végén összeolvasható Lengyel Menyhért drámaíró családnéve.

III. Rejtőzködő elemek. 1. Antimonarchista (antimon). 2. Baranya (arany). 3. Zsargon (argon). 4. Kolumbárium (bárium). 5. Cibórium (bórium). 6. Icinke-picinke (cink). 7. Jódliáz (jód). 8. Mükéné (kén). 9. Folklór (klór). 10. Neonáci (neon). 11. Maradona (radon). 12. Frézia (réz). 13. Szénanátha (szén). 14. Obszervatórium (tórium). 15. Havasalföld (vas).

IV. Szójátékos csattanó. – Nem hallod? A vőfély azt kiabálja, hogy eladó a menyasszony.

A sorsolásban való részvételhez szükséges pontszámot, a 60 pontot elérő megfejtőink közül a Tinta Könyvkiadó jóvoltából ezúttal a következők nyertek egy-egy értékes könyvet: Búcsú-Martonosi Gizella, Veszprém, Kossuth u. 6. 18/127 (8200); Darvainé Ilosvai Fanni, Eger, Hadnagy u. 9. (3300); Együd Gézané, Balassagyarmat, Aradi u. 11. (2660); Gergely Gyuláné, Kemece, Rákóczi u. 57. (4501); Kázmér Anikó, Nagybony 17. Szlovákia (93001); Kiss Tiborné, Szombathely, Váci Mihály u. 12. 1/7. (9700); Sebők János, Dunakeszi, Barát-ság útja 17. X. 61. (2120); Szőcsné Antal Irén, Szentistván, Fazekas 15. (3418); Tollár Tamara, Albertirsa, Vinyóca u. 8/a. (2730); Vargha Andrásné, Pécs, Veress Endre u. 13/c. fszt. 1. (7633). A nyerteseknek szívből gratulálunk.

A Pontozó új feladványai

I. Vágjunk bele! Öt meghatározáspárt adunk olvasóinknak. A játék lényege az, hogy a két-két definícióra mindig egy olyan hangsor, betűsor a megfejtés, amely mindkét meghatározásnak megfelel: az elsőnek egybeírt formában, a másodiknak pedig úgy, hogy ugyanazt a betűsort valamelyik pontján elvágjuk, kettéválasztjuk s ennek megfelelően olvassuk el. A helyes megoldásért megfejtéspáronként 3 pont jár, összesen tehát 15.

1. Lefitymálás, lekicsinylés. Jövedelem: nuku!
2. Színültig pakol Évadot lemeszárolt
3. Kiengesztel, orvosol Eredményes látnok
4. Laikus, botcsinálta Az a gyilokleső
5. Elsorvad, összeaszalódik Pénzbe is fogsz kerülni

II. Rejtőző madarak. Az itt következő definíciók mindegyikére egy-egy olyan szóval kell válaszolni, amelyben intarzia-szerűen valamilyen madárnév is ott rejtőzik. Bár nem mindegyik közismert, értelmező szótárban vagy valamilyen idegen-szó-tárban megtalálható. Minden madárnévvel 2 pontot lehet szerezni, összesen tehát 30-at. Könnyítésül eláruljuk, hogy a meghatározások a megtalálendő madárnevek betűrendjében követik egymást!

1. Emberek vagy akár háziállatok külső formája, megjelenése:
2. Vallásukat gyakorló katolikusoknál: bűneik halk megvallása a papnak:
3. Kártyalapot titokban megjelöl:
4. Felszólító módú, szenvedő igeragozású vallásos köszönés:
5. Valaminek az első nyilvános előadása:
6. Injekcióval anyagot juttat be:
7. Buddhista templom:
8. Csiga, almaleves vagy palacsinta jelzője is lehet:
9. Pszichés állapot:
10. Bonyodalom, malőr:
11. Eredet, kezdet idegen szóval:
12. Menetrendszerű, gyors közlekedéssel foglalkozó vállalat:
13. Az egyik leghíresebb balett; Odette a főszereplője:
14. Fölenged, veszt a keménységéből:
15. Ujjbegyünkől vett minta orvosi vizsgálatához:

III. Lappangó közmondások. Rejtvényünkben öt mondatot mutatunk be. Egy kicsit kuszák, kócosak, de van egy nagy erényük: mindegyikből egy jól ismert közmondásunk olvasható ki. Ahhoz, hogy ezekre rá is bukkanjanak olvasóink, mindössze négy vagy öt részt kell belőlük kiemelniük és egymás mellé tenniük! Mindegyik közmondásért 4 pont jár. A telitalálat tehát 20 pontot ér.

Máris tennem kell valamit, ugyanis a versenybotom ezúttal otthon maradt.

Nyilván a heves bosszú hajlamosít arra, hogy rögtön vidrát és zebrát ejts el.

Az ifibe dől a pia; én ezt nem győzöm!

Addig seftelsz, ügyeskedsz, lesed a farakásokat, míg rád nem dőlnek.

A készülékek kezelését most már ismerni kell.

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Tavaszi valomás című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés értéke 25 pont.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 90 pont, de már 70 pont is elég ahhoz, hogy annak megszerzője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyvet nyerhes-sen. A feladványok megoldását **2015. április 1-jéig** szívesked-jenek elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének e-mail-címére: gretsyl@t-online.hu.

Minden megfejtőnek az olykor nem könnyű rejtvényekkel való sikeres megbirkózást kívánnak a feladványok készítői:

**Gerley Imre (II.), Grétsy László (I.),
Láng Miklós (III.), Schmidt János (IV.)**

Szójátékos csattanó

	A SZÓ- JÁTEKOS CSATTANÓ	KISFALU- DY ...; NÉHAI KÖLTŐNŐ	SZEREL, JAVÍT	BIZTON- SÁGI PORTÉKA- KÉSZLET	KENDER- TÖRŐ ESZKÖZ	TAVASZI VALLOMÁS – Drága Gizike, csak a magáé a szívem! – súgja szerelmesen választottjának a férfi. (A nő reagálását az áb- rában rejtettük el!)	
SZERZE- TES							
LÉGIÉS, KÖNNYED							
GYÁVÁN MEGBÚJIK SZÓRAKO- ZÓHELY							
▲							
MÉTER				FALU SZATMÁR- NÉMETINÉL	BŐR MEGA- A HÍMZÉS IS EZ	ILLYÉS GYULA KÉT SZÍNŰVET TARTAL- MAZÓ KÖTETE	
... SÍME- ONI; OLÁSZ MAGAS- UGRÓNÓ		MA MÁR KEVESEN ISSZÁK		HOGYNE		VOLT	SEZON
A KÁLIUM VEGYJELE		VER					
▲							
FLUOR			USA-TAG- ÁLLAM			RÓMAI 5-ÖS	
LOMBOS NÖVÉNY TELEPI- TÉSE			AZ EGYIK SZÜLŐ			NORVÉG AUTÓJEL	
FÉL PONT!							
ÁLOMBA MERÜL						DÉL. RÖV. FILM- RENDEZŐ (ISTVÁN)	
EGYKORI ERDÉLYI BÍRÓ					EZEN- KÍVÜL		SÁL VÉGE!
NINCS TESTVÉRE					ELŐKE- LŐSKÖDŐ FÁRADT, NEHÉZ		
... CULPA; AZ ÉN VÉTKEM, LATINUL			RITKA TE- HETSÉG	CINEDÉNY ADY ...; JELES KÖLTŐ			
FONAL- VÉGEK!		ÁGYBÓL KISZÁLL					SZELLŐS GAZDA- SÁGI ÉPÜLET
ÉSZAK RÖVIDEN		OLAJAT ÜTNEK BELŐLE				CELSIUS HITTÉTE- LEKTŐL ELHAJLÓ	
FLORIDAI VÁROS		LITER					
▲					IGEN, ANGOLUL ZOLTÁN, BECÉZVE		
OXIGÉN		MODERN					
JAPÁN AUTÓK JELZÉSE		KÉRDŐ- SZÓCSKA					
RUHA- SZÖVET					AZ ODERA NÉMET NEVE		
					E KÖZELI		
SPANYOL AUTÓK JELZÉSE		KÖZÉPEN KIEGÍ		ÉLESEN KÜLÖN- BŐZIK			PIACON ÉRTÉK- ESÍT
PÁRATLAN LUF!		NITROGÉN VESZP- RÉM PATAKJA		MICIMAC- KÓ ATYJAI SZÁMNEV, RÖVIDEN			
... VEGAS; „KASZINÓ- VÁROS” FÉL ÓTI			SZINTÉN NE MAJDNEM SOK!		A PRAZEO- DÍMIUM VEGY- JELE	INNEN MÁSHOVA UGYAN, DEHOGY!	
▲					FOR- RASZTÓ- ESZKÖZ FOGBÉL!		
SAJÁT TÖ- KE HITEL- HEZ	E					!	NÉMET AUTÓK JELZÉSE

Új szavak, kifejezések (83.)

Nem szótározott szavak tárháza

alakformálás – a test karbantartása, arányossá formálása

app – az okostelefonra letölthető program (az *applikáció* rövidítése)

bárándikum – bárándi sajátosság (felirat Bárándon)

biobrikett – szalmaszárból készített tüzelő

csőrékolbász – a román *mici/mics* magyarul

danka – a Down-szindrómások becézése. Pl. a Szivárvány Tábor egyik felirata (Petőfi Népe, 2012. aug. 25.)

drón – (kis) robotrepülőgép

falmászás – mászófalra való kapaszkodás (adrenalin-növelő sport)

fény – buborékosított vodka és szörp házasítása; habzó vodka; vodka-szörp kombó; vodkafröccs (HVG 2014. jún. 21.). Másik neve: *sarki fény*.

görke – a görény (mint háziállat) becézése (Petőfi Népe 2013. márc. 18.)

gőzgombóc – bajor csemege (a német *Dampfnudel* vagy *Germknödel* magyarul). Magyar (tréfás) neve: *mákos cic*. Pl. „Zebegényben gőzgombóc-fesztivál is van.” (MN 2014. júl. 12.)

időszegény – olyan ember, aki idejének minimum 45%-ában dolgozik. Pl. ide tartoznak a megszálott munkaórültektől kezdve az áldozatvállalókon át az agyondolgoztatottak, a gürcölők. (HVG 2014. dec. 13. 15.)

kapucsinó gyerek – félvér gyerek

kemenceszellem – a fazekaskemencébe tett figura, melynek az a feladata, hogy óvja az égetendő terméket (Kecskemét)

lép – elmegy. Pl. Akkor *lépek* (elmegyek).

lóg – valahol van, tartózkodik. Pl. együtt *lógnak* (együtt vannak valahol).

mákos cic l. *görke*

munkaórült l. *időszegény*

Naksol – égés elleni gyógyszer. Eredete: Nak község neve + *sol* (spanyol: nap) összetétele. (MN 2014. aug. 2.)

nyakóc – fedetlen nyakú. Pl. *nyakócon* megy ki (sál nélkül; Nyíregyháza)

önfénykép – a *selfie* magyarosítása. Pl. „telefonos önfényképezés” (Petőfi Népe 2014. okt. 30.)

rúdtánc – korábban éjszakai bárók látványossága, ma női mozgásforma is

sarki fény l. *fény*

törlesztő – törlesztőrészlet. Pl. „Nem szabad elmaradni a törlesztővel.” (MN 2014. okt. 4.)

tudástranszfer – tudásátadás (HV 2013. dec. 12.)

vodkafröccs l. *fény*

A rovat 1998–2010 közötti, mintegy ezer szónyi anyagát tartalmazza a Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések (szerk. Balázs Géza) című kötet. Megrendelhető: iroda@e-nyelv.hu. Új szavakat ajánlhat/közzétehet itt is: www.szomagyarito.hu. 2015-ben megjelenik az Új magyar szavak szótára (1990–2015).

B. G.
balazsge@due.hu

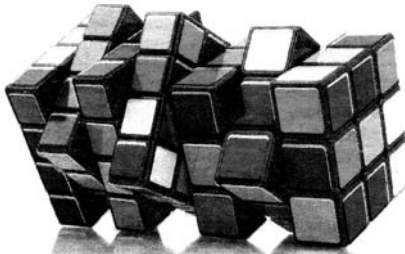
NYELVÉSZ • LELETEK

ELVÉSZLELETEK

Negyvenháromtrilliárd kirakási kombináció létezik.

A kocka kirakásához egy robotnak 3 másodpercre van szüksége, míg a leggyorsabb embernek kicsivel kevesebb mint 10 másodperc kell ugyanehhez a teljesítményhez.

1982-ben a Color együttes dalt írt a bűvös kockáról, mely így kezdődött: „Nekem is van bűvös kockám, / úgy kiraknám én, ha tudnám. / Megpróbáltam százezerszer, / sikerül is talán egyszer.”

Leglassabban egy brit kockázó forgatta a helyére a színeket: vásárlása után 26 évvel sikerült megtalálnia az egyik helyes kombinációt.

Trilliárd? Ilyen szám nincsen. Nyilván *trillió*ról van szó (milliószor billió, azaz 10 a 18. hatványon). Olyasmi ez, mint a *milliárd*ot (amerikai hatásra, egyben szóvegyítéssel) *billiárd*nak mondani. Ráadásul külön kellett volna írni: *negyvenhárom trillió* kirakási kombináció létezik. Aki nem hiszi, számoljon utána!

mit akar: „Arra kell sarkalnunk... a Kúriát, hogy előbb-utóbb tegyenek rendet ezen a területen. Ezt jogegységi döntésnek nevezik a mi szakmánkban. Tehát hozzanak egy olyan állásfoglalást, ami után a bírók az azonos tényállásokat azonos módon fogják megítélni, és azonos ítéletek szülehetnek. Ha

Sarkalni a cipőt lehet; amiről itt szó van, azt két *l*-lel kell írni: *sarkall*, azaz 'ösztönöz, biztat, késztet' valamire valakit.

nemcsak a matematikusokat, hanem a matematikát is. Ahogy Petőfi viszonyult az Alföldhöz, csodálattal, de nem szeretettel, hasonlóan viszonyulnak sokan a matematikához és művelőihez is. Sok matematikaszakos tapasztalhatja a rájuk szegeződő tekintetekben a csodálattal, az undor és a félelem furcsa elegyét.

Természetesen ez kétszereplős já-

Vigyázat! Petőfi Sándor ezt írta Az Alföld című versében: „Mit nekem te zordon Kárpátoknak / Fenyvesekkel vadregényes tája! / Tán csodállak, ámde nem szeretlek, / S képzetem hegyvölgyedet nem járja.” Vagyis a *csodálattal*, de nem *szeretettel* nem az Alföldre, hanem a Kárpátokra vonatkozik.

A félhold 1526-ban (Mohács!) került fel az eszéki tornyokra, hogy aztán csak 161 év múlva hulljon le onnan. Zrínyi Miklós, a szigetvári hős és horvát bán egyszer fel is égette az itteni hidat (cölöpmaradványai állítólag most is láthatók alacsony vízállás esetén), de a faalkotmányt a megszállók viszonylag gyorsan újjáépítették, ismét utat nyitva északra vonuló csapataiknak.

A szigetvári hős (aki kirohant) nem azonos a költővel és hadvezérrel (aki az eszéki hidat felégette). Az utóbbi az előbbinek dédunokája volt. Ezt minden jobb gimnazista tudja, az országos napilap utazási mellékletének szerkesztője, úgy látszik, nem.

kások igénylése kezdetben többlépcsős, szigorú elbírálás alapján történt. Az igénylőnek hadifogolyként 30 korona óvadékot kellett letennie, s egyre na-

Nem a munkaerőt igénylő személy volt hadifogoly, hanem azok, akiknek munkáját igénybe vette. Helyesen: ... *hadifoglyonként* (azaz minden egyes hadifogoly után) 30 korona óvadékot... A *-ként* az állapothatározó ragja, a *-nként* az osztó határozóé. De ne is ragozzuk tovább...

mozdulatait, trükkjeit. A képeken mozdulatról mozdulatra látható például Puskás Ferenc ballábas külső csüdrúgása, Kocsis Zoltán fejesei, illetve ollózása, Hidegkuti Nándor cselei vagy Grosics Gyula védesei. A modern technikának köszönhetően a képsorokból full HD minőségű videók és superlaszított kisfilmek is készültek, melyek szintén láthatóak lesznek a kiállításon.

Az Aranycsapatnak az a játékos, akit fejesei tetek világhírűvé, nem *Zoltán* volt, hanem *Sándor*. Ha zongorázni tudnám a különbséget...

becsületes tőzsdeügynökként kezdi, majd a tisztességtelen tőzsdei ügyletek gengsztereként csalással és korrupcióval 26 éves korára többszörös multi-milliomos lesz. Egy garázsban

A többszörös multimilliomos szó szerkezet fölösleges ismétlődés, idegen szóval tautológia, mivel a *multimilliomos* már eleve ezt jelenti: 'többszörös milliomos'. Az előtag a latin *multus*, *multa*, *multum* 'nagy, sok, számos' melléknévből ered.

A példákat gyűjtötte és magyarázta: **K. G.**

